

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIDEN SAXO

UDGIVET AF STATENS ARKIVER NR.3 2009

ALEXANDER DURHAM – OFFICER OG BOMBEMAND · DE GLEMTE VIKINGER ·
BAGERSVEND PÅ AMERIKADAMPEREN THINGVALLA OG
HOVMESTER PÅ LYSTYACHTEN SULTANA · HVAD LOKUMSRULLEN FORTALTE

GRÆNSEFLADER OG GRÆNSEDRAGNING

AF LARS BANGERT STRUWE & STEFFEN HARPSØE

I historieskrivning og historieforskningen har grænser ofte spillet en meget stor rolle. I den meget traditionelle historieskrivning, med fokus på nationer og kongers gerninger, har det drejet sig om flytningen af de fysiske grænser for landene – og som oftest med magt. Inden for forskningen derimod har det drejet sig om at afgrænse emner og begreber. Ved første tanke vil det som oftest forekomme os let at definere og afgrænse emner og begreber, men når man giver sig til at forsøge at formulere det præcist, går det op for én, at det ikke er så ligetil. Lige som lande sloges om at trække de fysiske grænser mellem deres territorier, har også forskerne stredes om at afgrænse forskellige historiske emner og begreber. Det er ikke, fordi artiklerne i dette nummer indeholder nogen forskningsmæssige slagsmål om afgrænsning af emner, men Siden Saxo anvender selv visse afgrænsninger i den redaktionelle linje; og disse er kommet i spil i en af artiklerne. Siden Saxo beskæftiger sig som bekendt kun med dansk historie, men hvordan definerer vi ”dansk historie”?

Nærmere betegnet: hvor meget dansk historie er der i det, når det danske element er en del af et større hele, som flere lande har hægtet en del af deres historiske identitet op på? Her tænkes selvfølgelig på vikingerne, som vi deler med vores skandinaviske broderfolk. Om end der i artiklen både nævnes danske sagnkonger og historieskrivere, som magasinet er opkaldt efter, rejser den stadig spørgsmålet: Er det dansk historie, bare fordi det handler om vikinger uden specificeret nationalitet?

Hvad der ikke kan sættes spørgsmålstegn ved, er dog at artiklen flytter grænserne for, hvor langt vikingerne kom omkring i verden. De andre artikler i dette nummer rejser ikke den samme slags spørgsmål, men to af dem indeholder dog historier om individer, der krydser indtil flere nationale grænser. Den sidste artikel vil dog måske krydse sartere sjæles grænse for, hvor latrinær en artikel kan være!?

Redaktionen ønsker god læselyst!

SIDEN SAXO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE, NR. 3 • 26. ÅRGANG 2009

DISTRIBUTØR:

Syddansk Universitetsforlag

REDAKTØRER:

Lars Bangert Struwe
Steffen Harpsøe (ansv.)

REDAKTIONSPANEL:

Poul Olsen
Steen Ousager

LAY-OUT:

Donald Jensen, UniSats

TRYK: Narayana Press

ABONNEMENT:

Tegnes ved henvendelse til
Syddansk Universitetsforlag,
Campusvej 55, 5230 Odense M,
Tlf. 66 15 79 99
www.universitypress.dk

GIRONR.: 8042020

ÅRGANG.

2009 kr. 200. Løssalg pr. nr. ved forsendelse
kr. 60. Udlandsabonnement årgang 2009:
Kr. 250.

ISSN: 01 09 6028

DISTRIBUTION:

Magasinpostkontoret. Adresseændring meldes
på tlf. 66 15 79 99.

Siden Saxo udkommer 4 gange årligt.

FORSIDE:

En drukkenbolt, der bliver hevet ind i Nyboders
Vagt af vægtene i Søetatens uniform. Maleri af
Peter Cramer fra ca. 1780. Københavns Bymuseum

© COPYRIGHT:

Siden Saxo 2009

INDHOLD

ALEXANDER DURHAM – officer og bombemand? ARNE KELLER	4
DE GLEMTE VIKINGER – de nåede også til Ural og Sibirien SVETLANA WOLDER	14
BOGNYT	24
BAGERSVEND PÅ AMERIKADAMPEREN THINGVALLA OG HOVMESTER PÅ LYSTYACHTEN SULTANA DORTHE FALCON MØLLER	26
HVAD LOKUMSRULLEN FORTALTE Nyboders lokummer anno 1764 JAKOB SEERUP	42
SPØRGEKASSEN	48

In öfversta Håv Gårde de 1800 år gamla ägarna i Linné
eller Linné

STATENS ARKIVER

ÅBNINGSTIDER PÅ
STATENS ARKIVERS LÆSESALE:

RIGSARKIVET:
Mandag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Fra 2. maj til 31. august, mandag til fredag
kl. 9.00 til 16.00.

LANDSARKIVERNE:
Mandag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Lørdagslukket fra 1. maj til 31. august.

ERHVERVSARKIVET:
Mandag til fredag 9.00 til 16.00 (hele året).

For Statens Arkiver som helhed – Rigsarkivet, Landsarkiverne og Erhvervsarkivet – er læsesalene lukket på søn- og helligdage, Påskelørdag, lørdag efter Store Bededag, fredag efter Kristi Himmelfartsdag, 1. maj, Grundlovsdag, i dagene fra 23. december til 2. januar – begge dage inklusive – samt forudgående lørdag, hvis denne er sidste åbningsdag før jul.

DANSK DATA ARKIV:
Dansk Data Arkiv har ingen egentlig læsesal. Brug af arkivets materialer foregår bl.a. via bestilling af undersøgelser m.m.

www.sidensaxo.dk

Alexander Durham

— *officer og bombemand?*

Alexander Durham og frue, Mette Urne, som de er afbildet på deres ligsten i Hårby Kirke, hvor de ligger begravet. Gengivet efter Chr. Axel Jensen: "Danske Adelige Gravsten".

Den skotske lavadelsmand Alexander Durham, der gennem den sidste halvdel af 1500-tallet tjente de danske konger Frederik 2. og Christian 4. som søofficer - af og til endda som admiral, har muligvis haft ganske gode grunde til at forlægge residensen fra sit fødeland til det mere rolige Danmark/Norge.

ARNE KELLER

Alexander Durham hviler i den sydfynske Hårby kirke – så meget som man nu kan hvile, når ens ligsten er stillet på højkant i våbenhuset. Portrætligheden på ligsten fra denne periode (ca. 1600) regnes traditionelt for at være ikke-eksisterende, hvilket specielt hustruen, Mette Urne, der også er afbilledet, kan være ganske godt tilfreds med.

Jarlen af Bothwell (1536 - 1578) - før og efter, om man så må sige. Her ses et portræt af en ung Bothwell, fra lang tid før han måtte flygte til Danmark, hvor han endte i fængsel og sidenhen døde. Han blev begravet i Fårevejle Kirke, hvor hans mumificerede lig i 1975 undersøgtes af Nationalmuseet. *Billeder gengivet efter Mogens Højland: "Jarlen af Bothwell. Danmarks berømteste fange."*

Hårdhændet herremand og søofficer

Durham var i mange år herremand på godset Højsgaard, som han styrede med hård hånd, når han ikke var på søen i embeds medfør. Der kendes et brev fra ham til Fyns biskop angående en degneansættelse, hvor han fremstår som en mand, man gjorde klogt i ikke at komme på tværs af. Ud over dette brev har jeg ikke kunnet finde noget, der kan illustrere, hvordan Durham var som person; man må forlade sig på sekundære kilder til hans levnedsløb og væremåde.

Disse kilder er dels skotske, dels fra den danske statsforvaltning, og deres oplysninger om Durham er samlet i en fremragende artikel i *Fynske Årbøger* af Aage Fasmer Blomberg. Blomberg skriver ikke direkte, at det formodentlig var Alexander Durham, der satte ild til det krudtlager, tilhængere af James Hepburn, Jarlen af Bothwell, på diskret vis havde anbragt i kælderens af det hus i Edinburgh, hvor Henry Darnley, prinsgemal til Mary, Queen of Scots, skulle tilbringe natten efter den 9. februar 1567. Men det står ret tydeligt mellem linjerne.

Bombemanden, altså, den person, der satte ild til ladningen, kan ikke gøres direkte ansvarlig for mordet på Darnley, idet det var lykkedes denne at flygte fra huset, inden det røg i luften. Formentlig nåede Darnley – bogstaveligt talt – at »lugte lunten«. Hans lig, der blev fundet i haven til huset med bomben, viste tydelige tegn på strangulering, og man fandt aldrig ud af, hvem af Bothwells tilhængere der var skyldig i dette.

Men meningen var god nok, da lunten blev antændt.

Forspil til et attentat

Forhistorien til det grumme attentat er, at den unge enkedronning, Mary, der netop var rejst hjem fra Frankrig efter sin unge ægtemand, den franske kronprins Frans' (François') død, var blevet mere eller mindre presset af den engelske dronning Elizabeth I til at gifte sig med playboyen Darnley. Han bedrog hende skamløst, men værre var, at han ikke modsatte sig den åbenlyse nedslagtning af Marys sekretær og musiklærer, den lutspillende italiener David Rizzio, som Darnleys svirebrødre iværksatte og pressede ham til at deltage i. Selv om Mary kort efter udåden fødte Darnleys søn, var der forståeligt nok herefter kold luft mellem ægtefællerne. Mary indledte derfor et forhold til Bothwell, der var en anderledes karakterfast type. Hvad han så ellers derudover var – helt eller skurk.

I hvert fald blev de gift i maj 1567, efter at Mary for anden gang – bekvemt nok – var blevet enke.

Durham var først tjener for Darnley, men fire dage

Den utro dronningegemal og senere mordoffer Henry Darnley (1545–1567). Portræt malet af Hans Eworth, da Darnley var 10 år gammel. Gengivet efter Mogens Højland: "Jarlen af Bothwell. Danmarks berømteste fange."

Dronning Mary af Skotland (1542 –1587) – centrum for de mange intriger hvori Durham spillede en rolle. Gengivet efter Mogens Højland: "Jarlen af Bothwell. Danmarks berømteste fange."

Frederik 2. er her passende afbildet iklædt harnisk, da det er hans rolle som krigsherre, der førte til en del skotske bekendtskaber i form af hyrede lejesoldater. De skotske "bekendtskaber" var dog ikke ubetinget af det gode, som både uenighederne med Clark om afregningen af lejesvendenes løn og de diplomatiske forviklinger omkring Bothwell viser. Maleri af Hans Knieper fra 1581. Gengivet efter Ole L. Frantzen og Knud J. V. Jespersen (red.): "Danmarks Krigshistorie, Bd. 1".

Dragsholm Slot, før og efter. På Dragsholm blev to af artiklens aktører fængslet, og måske har Durham også haft sin gang dér, efter at Jarlen af Bothwell var blevet flyttet derhen fra Malmøhus, hvor han før sad fængslet. Fængselsfunktionerne befandt sig i tårnet og dele af 2. sal. Billederne viser Dragsholm som gengivet i Resens Atlas og som det ser ud i dag. Fotos: Dragsholm Slot.

LITTERATUR:

Mogens Højland:

Jarlen af Bothwell – Danmarks berømteste fange. Valby 2007

Aage Fasmer Blomberg:

”Alexander Durham – Kgl. Majestæts skibshovedsmand”
i *Fynske Årbøger*, 1957

Historien om Bothwells flugt til og fængselsophold i Danmark er for fantastisk og kompliceret til at skitsere her, jeg vil anbefale Mogens Højlands fremragende bog: *Jarlen af Bothwell – Danmarks berømteste fange*. Blot vil jeg her vise, at Durham tydeligvis også under Bothwells første år i Danmark virkede loyalt for sin dronnings ægtemand.

Skotske intriger i Danmark

Hærføreren for de skotske lejetropper i Danmark, oberst John Clark, som i øvrigt havde ansat Durham i 1568, blev efter svenskekrigens heldige afslutning i 1570 uenig med kongen over noget afregning. Han gik og smækkede med døren, og han var så ufornuftig over for vidner at lade sig forlyde med, at ”... han ville skaffe sig betalt andre steder og ad andre veje.” Dette var naturligvis majestætsfornærmelse samt højforræderi. Det kom Clark specielt dyrt at stå, da Bothwell fra sit fangenskab gav sit besyv med, at han var i stand til at ”bevise Clark 3 skelmsstykker over”.

Det var ikke underligt, at Bothwell var ude efter at ramme Clark. I forlængelse af et fjendskab i Skotland inden Bothwells flugt forfulgte Clark jarlen i Danmark, idet han som ambassadør præsenterede Frederik 2. for et skotsk krav om udlevering af jarlens person – eller, hvis dette var for meget forlangt, da blot hans hoved!

Anklagen mod Clark kom til at lyde på forseelser mod kongerne af Danmark, Frankrig og Skotland. Et af jurymedlemmerne i krigsretten var Alexander Durham. Clark blev indsat i statsfængslet, Dragsholm Slot, hvor han døde. Ligesom også dødsfjenden Bothwell gjorde. Om de har været klar over, hvor tæt de har siddet på hinanden, er uvist. De var nok også ligeglade...

For det kom så vidt, besøgte Durham Bothwell i fængslet, mens han sad i Malmö. Det er tænkeligt, at han kan have været behjælpelig med at bringe breve fra jarlen hjem til den ligeledes fængslede, skotske dronning. I hvert fald skrev Thomas Buchanan, der var udsendt af den skotske formynderregering, fra København d. 19. januar 1571, til Lord Cecil, den engelske efterretningsschef:

»there is also one page of Bothwell's sent by him in England with certain writings two months ago to the same woman [i.e. Mary Queen of Scots] for the same effect and purpose, which page is a Danish born her? [that word not properly legible] not easily to be known by a Scot by reason he speaketh perfect Scots [i.e. Low Scots, not Gaelic] which writings if they come to her hands may be prejudicial and hurtful to both our countries and to the discontentment of the Queen's Majesty of England.«

[”der er også en page [tjener] af Bothwells sendt af ham til England med visse skrivelser for to måneder siden til den samme kvinde [Dronning Mary] med det samme formål, denne page er en dansk født her? [svært læsbart ord] der ikke nemt kan skelnes fra en skotte da han taler perfekt skotsk [lav-skotsk, ikke gælisk] disse skrivelser vil hvis de kommer hende i hænde kunne være fordømmende og skadelige for begge vore lande og til Dronningens Majestæts af Englands tilfredshed.”]

And I do understand that is alwa one page of Bothwells hand be given in England
 with various writings two months ago to the same woman for the same
 effort and purpose the page is a Danish name for not capable to be known
 by us that be written in the Scotch paper with the writings of the
 same to the same may be prejudicial and hurtful to both our country
 and to the discontentment of the quene Ma^{ty} of England I therefore
 write you some words that you may have knowledge hereof and may
 vnderstand to be taken for as you have said to be needfull. It may
 also please your honor to write that I have written various writings
 to my Lord Leventes hand in relation to the same writings I cannot but desire
 to be conveyed to your honor to the same with the first opportunity
 And thus I am of small importance I am I praymed to write unto
 your excellency, not doubting your further goodwill and obedience to be found
 hereunto for the aintie friendship and service that cometh betwix our countries
 the more and of goodmans love to continue with lordship and gold and
 honors. Written at Copenhagen in Denmark the 19 of
 June 1571.

Beze al pebble
 Buchanan

Buchanans brev til Lord Cecil indeholdende den sandsynlige omtale af Durhams kureraktivitet. Foto: The National Archives.

Jeg er prof. John Guy stor tak skyldig for denne henvisning. Det viser sig, efter nærmere undersøgelse, at det svært læselige ord ikke er »her«, som ganske rigtigt ikke giver mening, men snarere »zir«, som kun giver mening efter en vis fortolkning:

Brevskriveren har tydeligvis forhørt sig om den mystiske »page«, der har påtaget sig at ekspedere breve for den fangne Bothwell. Sladdereren har villet vide, at han var en danskfødt adelsmand, der kunne tale perfekt skotsk. Dette er utænkeligt. Det er meget mere sandsynligt, at det her drejer sig om Durham, der selvfølgelig som indfødt skotte kunne sproget, men som en af de få ikke-danskere, ikke-tyskere, faktisk på et tidspunkt efter svenskekrigen var blevet ansat som »page« – eller hofjunker – ved det danske hof.

Hvorfor ville Buchanan stave ordet »zir«? – Dels stavede han i øvrigt som en brækket arm, dels kan den stemte s-lyd betyde en afstandtagen, en nedrakning. Jeg har personlig hørt eksempler på samme fonetik hos nulevende skotter, i forbindelse med samme ord.

In solchem Habit Gehen die 800 In Stettin angekommen Irrländer oder Irren.

*Es ist ein Starckes dauerhaftigs Volck behufft sich mit geringer speiß hatt es nicht brodt so Essen sie
Wurzeln, Wans auch die Notwurfft erfordert Können sie des Tages Über die 20 Teutzscher
meilweges lauffen, haben neben Musqueden Ihre Bogen und Köcher und lange Messer.*

Det var skotske lejesoldater som disse, Alexander Durham var kaptein for i perioden 1568-70. På dette stik fra 1631 er skotterne for første gang afbilledet i højlandstøj. Man mener, at der – på trods af, at stikket omtaler lejesoldaterne som irer – er tale om skotter, der muligvis skulle forstærke den svenske hær. Gengivet efter Geoffrey Parker: *The Military Revolution*. (1988)

En anden opfattelse af Durhams rolle

Durhams sidste opgave for den danske flåde var sørejsen i 1599, hvor han måtte landsættes på Vardø, på grund af et slagtilfælde. I en roman (nå, måske nærmere drengeskønlitteratur!), fra 1896 af H.C. Bering Liisberg, der har sørejsen som tema, nemlig: *General-Kaptainen eller En Konge til søs*, lader forfatteren Durham fremstå som en af de sammensvorne, der med stor fryd beretter om dengang, han var med til at stikke Rizzio ihjel. Unægtelig en diametralt modsat opfattelse af Durhams deltagelse i det skotske spil. Jeg ville give meget for at vide, hvad Liisberg har baseret sin opfattelse af Durhams rolle på!

Arne Keller er musiker og forfatter.

DE GLEMTE VIKINGER

— *de nåede også til Ural og Sibirien*

Ikke kun skandinaver og englændere, men også russerne ser tilbage på vikingerne i deres historie med en vis fascination, hvilket kommer til udtryk i dette maleri, "Gæster fra havet" (1901) malet af den russiske kunstner Nikolaj Rerich (1874-1947). Tretyakov-galleriet, Moskva.

Vikingerens fremtrængen i det nordligste Rusland er et kapitel, der endnu mangler at blive skrevet. Politiske, sproglige og mentalitetsmæssige barrierer har betydet, at denne del af nordboernes store ekspansion er blevet sørgeligt forsømt af forskningen. Men efter Murens fald kan vi endelig begynde at samle brikkerne til et billede af vikingerens færden i disse områder. Nyere arkæologiske fund viser, at deres rejser i Ishavet har haft større betydning og udstrækning end hidtil antaget.

Der findes ingen samtidige billeder af vikingerens indtrængen i Nordrusland. Det gør der til gengæld fra England. Om vikingerne har holdt deres indtog i det nordlige Rusland lige så talstærke og kampklare som på dette billede af angrebene på England i 866, det er nok tvivlsomt. Fra illumineret håndskrift fra 11. århundrede. Gengivet efter Yves Cohat: "Die Wikinger".

SVETLANA WOLDER

Vikingerens rejselyst kendte ingen grænser, og deres togter bragte dem også til Hvidehavet, hvorom Saxo skriver, at "den ende af havet kaldte vores forfædre for Gandvig". Fra vikingerne kommer de første fortællinger om områderne ved Hvidehavets kyster. "Bjarmeland" var deres benævnelse af dette land, måske oprindeligt "Permeland" og således opkaldt efter Ural-folket permerne, der har boet i området. Den norske hovding og sofarer Ottar fra Hålogaland kom til Bjarmeland omkring 890. Ottar besøgte senere den engelske kong Alfred den Store og fortalte om sin rejse i Ishavet, den tidligste skildring, vi har af Bjarmeland.

Saxo og Snorre om Bjarmeland

I Saxos historie om de ældste tider nævnes bjarmerne mange gange. Mest detaljeret er beretningen om den danske sagnkonge Gorm. "Han praktiserede nemlig en ny form for vovemod og ville hellere udøve den handlekraft, han havde arvet, i studiet af naturfænomener end i krig og kamp". Gorms rejse nordpå var grundigt planlagt og foretoges med kun tre skibe med hundred udsøgte mænd i hvert. Skibene var overdækkede med oksehuder, der kunne beskytte dem mod de brådsoer, der ville skylle ind over dem. En anden berømt viking, Regner Lodbrog, kom ligeledes til

Bjarmeland. Som Saxo beretter, drog han til landet og overvintrede dér med hele sin hær. ”Efter at bjarmernes konge var faldet, og finnernes slået på flugt, fik Regner sine bedrifter hugget ind på sten og opsat på et højt sted til minde om sin sejr”. Også den islandske sagaforfatter Snorre Sturluson skriver flere gange om Bjarmeland. I fortællingen om Hrafnista-mændene tales der om en vis Grim i Hålogaland, der stod til søs og kom helt ind i Gandvig. I år 920 drog Erik Blodøkse omkring i den nordlige Finmark og kom til Bjarmeland. Her besejrede han i et stort slag bjarmene. En lignende ekspedition udførte hans søn Harald Grafeld i sommeren 965.

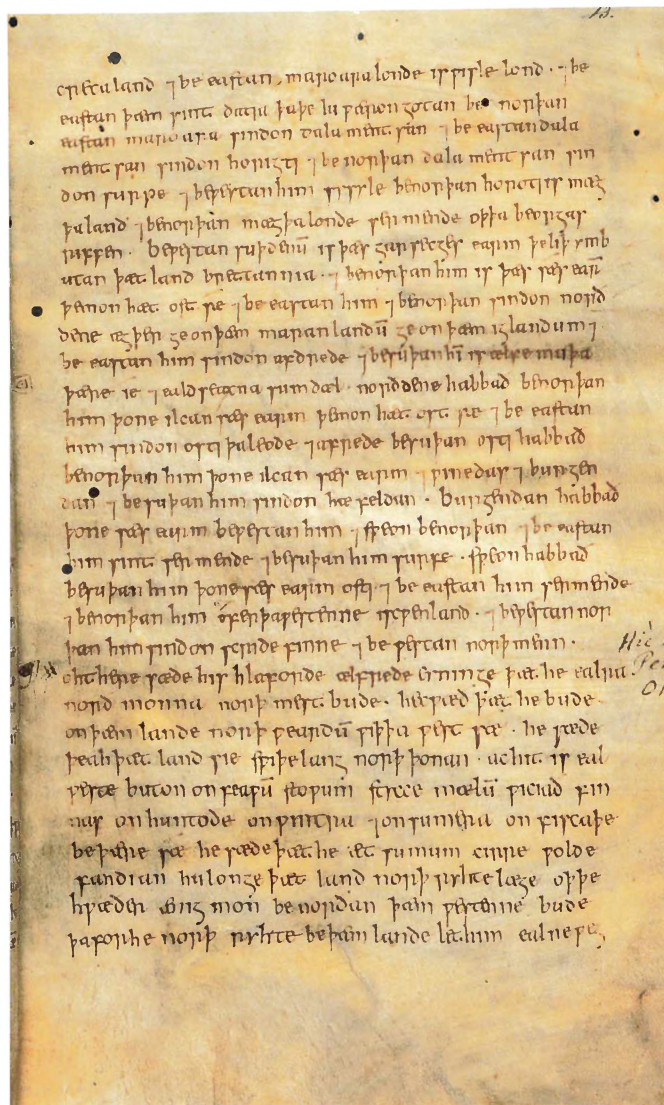
Men hvorfor rejste skandinaverne til disse barske områder med deres endeløse strækninger af klipper og is?

Efter pels og skatte

Tundraen og tajgaskovene mellem den nordlige Dvina og Ural er rige på pelsdyr som sort og hvid ræv, mår, hermelin og ikke mindst zobel, og der kunne tjenes godt på pelshandel. Zoblens mørke, glinsende pels er på grund af den stærke kulde særlig tæt og blød og brugtes som en raffineret gave til herskere i alverdens lande. I fordums tid kunne den tilmed fungere som et pengemiddel og til at betale skat med. Her gik længe før vikingetiden den handelsrute, som man kunne kalde ”den glemte pelsvej”: Ad Volga, Kama og Ob kom folk rejsende sydfra, og heroppe fandt de jægere og fiskere, der ville bytte fint pelsværk mod guld og sølv.

I de gamle fortællinger hedder det, at bjarmene er fattige og bor i jordhuler men samtidig har store mængder skatte. Hos Adam af Bremen læser vi, at friserne drog ”i retning af den fjerne nordpol” og vendte tilbage med ”en umådelig mængde guldkar og den slags metaller, som menneskene regner for sjældne og kostbare”. Man har troet, at der her blot var tale om skrøner, der skulle dække over, at nordboerne drev almindeligt søroveri. Men de gamle vikingers beretninger var ikke grebet ud af den blå luft – her var virkelig tale om enorme skatte. I Eremitage-museet i Skt. Petersborg kan man i dag se en enestående samling af pragtgenstande i guld og sølv samt sølvmønter fra sassanidernes Persien, Centralasien og Byzans. Det er kostbarheder, der er blevet fundet i Nordrusland og ved Ural.

At nordboerne tog på skattejagt i øst, berettes der om f.eks. i Olav den Helliges saga, hvor det hedder, at Thorer Hund sammen med Karle og broren Gunnsteinn i 1026 sejlede til Bjarmeland. De landede på en handelsplads, hvor der snart udviklede sig et marked. Senere forvandlede de sig til rovere og plyndrede guden

En af de første sider af Ottars fortælling om sine rejser til blandt andet Ishavet og Bjarmeland, som den er nedfældet i Alfred den Stores verdenshistorie (den gamle engelske udgave af Orosius). Manuskriptet ligger på British Library. Gengivet efter Odd Einar Haugen: "Handbok i norrøn filologi".

To kort, begge fra 1570. Det ene, som skal være udarbejdet af Sigurdur Stefánson, afspejler de gamle nordboers opfattelse af det store rum omkring Ishavet. Her ses tydeligt Bjarmeland nord for Norge og Jotunheim ved den yderste grænse af verden. Jotunheim eller Udgård er i den nordiske mytologi landet, hvor jætterne bor. For nordboerne kan Jotunheim tænkes at have været en geografisk realitet – landet omkring det nordlige Ural? – før det blev befolket af myternes jætter, ligesom Finmarken i den nordiske sagndigtning meget tidligt blev til "Trolldheimen", og Bjarmeland til et sagnomspundet fantasiland, beboet af skrækelige uhyrer, trolde og hekse. Abraham Ortelius "Septentrionalium Regioneum descriptio" giver ikke det samme indtryk af Ishavet, men Bjarmeland (Biarimia) er tydeligt gengivet, hvor Kola-halvøen er i dag. Gengivet efter henholdsvis John Grant: "Vikingetidens guder og helte" og Wikimedia Commons.

Jomales helligdom for guld og sølv. Således skabtes stoffet til endnu en eventyrlig fortælling om nordiske bedrifter i det fremmede, mystiske Bjarmeland.

Også mere almindelige "arktiske artikler" som dyreskind, fuglefjer, hvalben og hval- og sælhud, der brugtes til tovværk, var efterspurgt. Især blev hvalrossens stødtænder regnet for en stor kostbarhed. Før Erik den Rødes opdagelse af Grønland omkring 985 kunne de kun skaffes fra de arktiske områder nord for Norge og i det nuværende Nordrusland.

Når Ottar fra Hålogaland drog til bjarmernes land, var det "først og fremmest for hvalrossernes skyld". De ældste genstande af hvalrostænder i Vesteuropa er netop fra anden halvdel af 800-tallet. Området leverede desuden som noget helt unikt mammut-stødtænder, der blot skulle samles op fra jorden. Dertil var jagtfalke fra området eftertragtede af fyrster såvel i Europa som i Kalifatet. Først i løbet af 1100-tallet kom der en indvandring af slaviske folk. I slutningen af 1200-tallet blev landet omkring den nordlige Dvina gjort skatteskyldigt til Novgorod, der fik monopol på pelshandelen i en del af det nordlige Rusland.

I 1989 blev der fundet en rig sølvskat på 1.915 mønter og 20 smykker og smykkedele ved Dvinas udmunding i Hvidehavet. Der er tale om en vikingeskæt med dens blanding af mønter, hele smykker og brudsølv. Skatten opbevares på bymuseet i Arkhangelsk. Foto P. Ivanov, 1992. Arkhangelsk Bymuseum.

Nordboerne set fra Orienten

De, som rejste over Hvidehavet, kunne trænge dybt ind i landet ad floderne Onega, Dvina og Mezen. Sandsynligvis kom skandinaverne til så fjerne egne som til floden Petjora, hvorfra de ad vandveje kunne nå frem til Ob i Nordvestsibirien. Vi vil prøve at finde konkrete beviser på vikingernes rejser omkring Ishavskysten. En skandi-

Kort over Nordrusland med nogle af de betydeligste fund af vesteuropæiske og nordiske genstande indtegnet. Bjarmeland er ikke indtegnet, da det er vanskeligt at afgrænse Bjarmeland rent geografisk. På vesteuropæiske kort fra 1500- til 1700-tallet ligger det snart på Kola-halvøen, snart omkring den nordlige Dvina. Måske kan det gamle stednavn Barmino, som vi finder både ved Dvinas munding og ved Volga, give os et fingerpeg. I så fald må landet have strakt sig fra Hvidehavet længere østpå til området mellem Volga og de arktiske egne. Blandt russiske historikere og arkæologer er der diskussioner om, hvorvidt Bjarmeland overhovedet har eksisteret som en geografisk-historisk realitet. Nøgle til fundene:

- 1: Gravstedet Kurevanicha, 1000-1100-tallet. Antropologisk materiale bekræfter, at her ligger skandinaver begravet;
- 2: I landsbyen Blagovesjtjenskoe er fundet en skat af vesteuropæiske mønter fra 900- og 1000-tallet og byzantinske mønter samt kufiske dirhemer fra 940'erne;
- 3: En stor skat med 1.915 vesteuropæiske mønter fra 1100-tallet samt arabiske mønter ved Dvinas munding i Hvidehavet;
- 4: I Krasnoborsk er fundet 43 vesteuropæiske sølv mønter fra 1000-tallet;
- 5: Kamme i skandinavisk stil, fundet ved Øvre Kama nær landsbyen Kilasovo, ca. 100 km nord for byen Perm;
- 6: Torshammer fundet ved landsbyen Rozdestvensk ved floden Obva;
- 7: På øen Vaigatz er der gjort flere fund, bl.a. af vesteuropæiske mønter fra 1000-tallet;
- 8: I området ved det nordlige Ural er der fundet mere end 50 vesteuropæiske mønter fra 900-1000-tallet;
- 9: Skandinavisk fibula fra 900-tallet;
- 10: Flere europæiske sølvskåle, 1100-tallet;
- 11: Akvamaniler fra Vesteuropa, 1200-tallet,
- 12: Vesteuropæisk sværd med nordiske ornamentter fundet øst for Omsk. Kort: Birger Bromann.

navisk tilstedeværelse støttes af tre elementer, *skriftlige kilder, arkæologiske fund samt stednavne og låneord.*

Nordboernes rejser til disse fjerne egne er omtalt hos Saxo og i de norrøne sagaer. Det er beretninger, der er nedskrevet langt senere, og hvis troværdighed man derfor har draget i tvivl, men en nordisk tilstedeværelse bekræftes også af samtidige kilder. Foruden af Ottar tillige af islamiske tekster fra perioden 800-1100, som rummer oplysninger om forskellige folk i Østeuropa og ved Ural. Særlig interessant er for os en beretning af perseren Marwazis om "kystfolket":

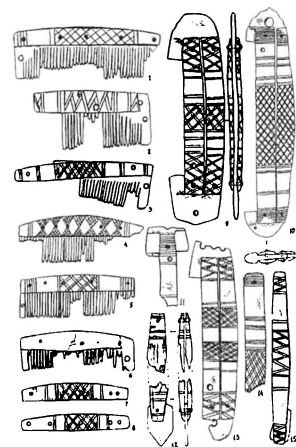
"På den anden side jura [jugra, et finsk-ugrisk folk, som boede ved Ural] ved havets bred lever der en menneskeflok i dybeste uvidenhed og dumhed. De sejler til stadighed på havet. En af deres dadelværdige vaner er, at hver gang to skibe mødes på havet, tojrer de skibene til hinanden, tager sværdene frem og begynder at slås, også selv om begge mandskaber kommer fra samme egn og bosættelse, og uden at der forud har bestået noget fjendskab mellem dem; kun er deres vaner og regler nu engang sådan".

Hvem var dette folk? Orientalerne har ikke kendt dets identitet, men i området boede kun samojeder og ugrer, og ingen af disse folk var krigeriske og udrustede med sværd eller havde store skibe. Men beskrivelsen passer perfekt på vikingernes – eller som de ofte kaldtes i øst – *varægernes* særlige mentalitet, for, som vi læser i sagaerne, var det for nordboerne en stor ære at opdage og besætte nyt land, samt skaffe sig rigdomme i kamp og på plyndringstogter. Et andet eksempel har vi fra den berømte astronom Al-Beruni fra Khwarizm i det nuværende Usbekistan. Han skriver i sin lærebog "Om astronomiens elementer" fra 1030 om det "syvende" (nordligste) klima: "Hinsides dette klima bor der kun få folk, såsom isu, varang [varæger], jura og andre lignende". I Kiev-munken Nestors "Beretning om de svundne år" fra 1100-tallet findes denne interessante oplysning: "Langs dette samme hav [Varægerhavet/Østersøen] sidder varægerne helt herover mod øst til Sems område [Østen], og ved samme hav sidder de over mod vest indtil England og Vælskland [Italien]", hvad der kan fortolkes således, at skandinaviske købmænd og kolonister færdedes i det nuværende nordlige og centrale Rusland og ad Volga nåede frem til Orienten.

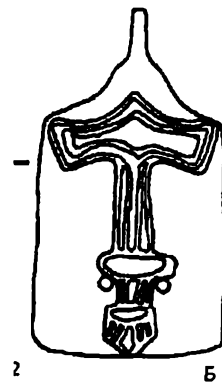
På sporet af vikingerne

At Nordrusland frem til Ural og Sibirien langt tilbage i tiden har haft kontakt med Vesteuropa, bekræftes af flere fund; blandt andet af vesteuropæiske mønter fra vikingetiden og den tidlige middelalder, gjort ved de store vandveje i området:

- I Krasnoborsk omkring den nordlige Dvina (43 vesteuropæiske sølvmonter fra 1000-tallet).
- Ved Vaga, en biflod til Dvina, i landsbyen Blagovesjtjenskoe (en blanding af vesteuropæiske mønter fra 900- og 1000-tallet og byzantinske mønter plus kufiske dirhemer fra 940'erne).
- Ca. 800 frisiske mønter fra 1000-tallet i Arkhangelsk amt ved landsbyen Nikolskoje.

Kamme i skandinavisk stil, fundet ved Øvre Kama ved landsbyen Kilasovo, ca. 100 km nord for byen Perm. Gengivet efter "Putjami srednevekovich torgovtjev"; Perm 2004.

Torshammer fundet ved landsbyen Rozdestvensk (Perm amt) ved floden Obva. Gengivet efter "Ladoga i Gleb Lebedev"; Skt. Petersborg 2004.

Skandinaviske genstande, fundet ved Ural. Gengivet efter "Kamskij Torgovyi Put", A. Belavin, Perm 2000.

Skandinavisk fibula fra 900-tallet, bronze og forgyldning, længde 11,4 cm, bredde 7,1 cm. Gengivet efter "Sokrovisja Priobja", udstillingskatalog Salehard-Skt. Petersborg 2003.

En af de akvamaniler – kande brugt af katolske præster til liturgisk håndvask – som tyskeren Gerhard Friedrich Miller erhvervede ca. 1735 i Sibirien i området mellem Irtisch og Ob og bragte til Skt. Petersborg. Engelsk eller fransk arbejde fra omkring 1200. Gengivet efter "Sokrovisja Priobja", Skt. Petersborg 1996.

Detalje af vesteuropæisk sværd fundet ved floden Om mellem Omsk og Novosibirsk. Gengivet efter "Metj Karolingov", V. I. Molodin, www.science-firsthand.ru/4_molodin.shtml.

- En stor skat med 1.915 vesteuropæiske mønter fra 1100-tallet, samt arabiske mønter ved Dvinas munding i Hvidehavet.
- Nogle snese vesteuropæiske mønter fra 900- og 1000-tallet i området vest for den nordligste del af Ural.

På øen Vaigatz mellem Barentshavet og Karahavet, som spillede en stor religiøs rolle for folkestammerne i de omkringliggende egne, er der gjort en hel del fund, de fleste fra 900- til 1200-tallet. Hængesmykker, perler og armbånd menes at stamme fra områderne omkring Ural, Kama og Ob, samt Novgorod, mens et lille solkors og en økseformet bronzeamulet har paralleller i Finland og Skandinavien. Ved floden Obva i Perm amt, ikke langt fra Ural, har man i en mandsgrav opdaget et hængesmykke med en aftegning af en torshammer, den østligste lokalitet, hvor dette ærketypiske vikingesymbol hidtil er fundet.

I 1980'erne og 1990'erne blev der ved Petjoras munding udgravet to byer med fæstning og regulær bebyggelse. Der er indtil nu fundet over 2.000 genstande, blandt andet en tang på 56 cm, der minder om tilsvarende vikingeredskaber i Staraja Ladoga (nordboernes "Adeigjuborg" ved Ladoga-søen og deres vigtigste indfaldsport til de russiske vandveje). Stederne har fungeret som en handelsstation imellem 500-tallet og 1100-tallet, og de arkæologiske fund viser, at de har haft forbindelser med områder i Ural og Sibirien, samt med Novgorod og Staraja Ladoga. Befæstningerne med volde og grave og bebyggelserne begge steder tyder på, at de må være anlagt af folk, som har haft et mere fremskredent kendskab til by- og militærarkitektur end de oprindelige indbyggere i området.

Skandinaviske og vesteuropæiske fund i Sibirien

I museet i den vestsibiriske by Salehard opbevares en typisk dobbeltskallet, oval skandinavisk fibula i bronze fra 900-tallet, der sandsynligvis kommer fra en vikingegrav i området. Hertil har man i 1975 mellem floderne Ob og Irtisch fundet et vesteuropæisk tveægget jernsværd fra 1000-1200-tallet med tredelt knap, nordiske ornamentter på fæstet og kristne inskriptioner med latinske bogstaver på klingens sider. Forskerne har hidtil ikke kunnet forklare, hvordan disse genstande er kommet til Vestsibirien, men sammen med de andre spor efter skandinaverne må de betragtes som et vægtigt vidnesbyrd om, at vikingerne faktisk har været i Sibirien. Og det er værd at huske på, at det på den tid kun var skandinaverne, der havde skibe til at foretage den slags lange sørejser. Lederen af de arkæologiske udgravninger i det nordlige Ural, Nadezda Fedorova fra Urals Universitet, udelukker da heller ikke, at der i vikingetiden har bestået kontakter mellem Vesteuropa og befolkningerne ved det nordlige Ural. Hun konkluderer sine undersøgelser således: "Det er vigtigt at konstatere, at den nordlige søvej i middelalderen var velfungerende, idet den forbandt Vestsibirien med vesteuropæiske handelscentre". Hun påpeger som et afgørende bevis herpå, at det er ad denne vej, at mindst seks store skåle af sølv, lavet i 1100-1200-tallet i Vesteuropa og fundet ved nedre Ob, er kommet til Sibirien. Nogle af disse fund kan i dag ses i Eremitage-museet i Skt. Petersborg, andre opbevares i museet i Salehard.

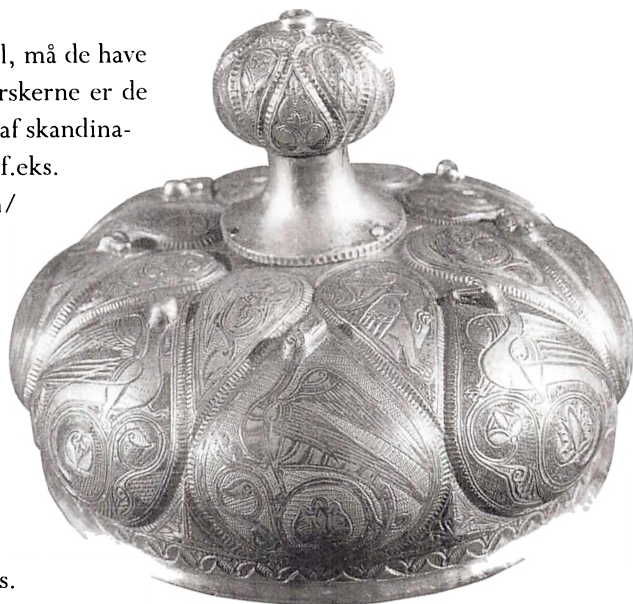
Sproglige levn

Eftersom skandinaverne handlede og plyndrede helt frem til Ural, må de have efterladt sig spor i form af stednavne og låneord. Ifølge sprogforskerne er de russiske ord "ust'e" (oldnordisk "os", munding) og "xolm" (holm) af skandinavisk oprindelse. "Ust'e" er præfiks i mange by- og landsbynavne, f.eks. "Ust-Vaga" (registreret i 1100-tallet), "Ust-Kara", "Ustug". "Xolm/holm" indgik alene i Arkhangelsk amts lokale stednavneregister i 1940 i over 40 landsbynavne.

Gandvig – betydningen er sandsynligvis "Troldvigen" – var som nævnt nordboernes betegnelse for Hvidehavet. I Karelen og i Arkhangelsk amt ligger "Vigozero" (Vig-sø). I områderne ved Hvidehavet og Barentshavet indgår de nordiske personnavne Grim, Tyr og Harald endnu den dag i dag i flere stednavne, og vest for Onegas udløb i Hvidehavet ligger "Olovgora" (Olavs bjerg, det højeste punkt i Arkhangelsk amt). I Nordrusland findes der en del steder, hvis navne ender på det nordiske "næs", f.eks. "Kánin-nos", "Svetoj-nos", "Nelmin-nos" osv. Det skal her bemærkes, at det oldnordiske "nes" som naturbetegnelse kun forekommer i de nordlige egne af Rusland.

På Komi-sprog (tales i regionen Komi, som ligger lige vest for den nordligste del af Ural) betyder "båt" båd. Helt op til 1900-tallet brugte den russiske kystbefolkning ved Hvidehavet det oldnordiske ord "snekkja" (snekke) for "skib". "Tiun-tyun" fra det nordiske "thegn" (tegn), som betød en tjener, ofte af høj rang, er i Hvidehavsområdet helt op til vores tid blevet brugt om en dommer.

Skriftlige kilder, arkæologiske fund fra 800- til 1200-tallet og nordiske stednavne viser, at skandinaverne igennem mange år har besøgt de nordligste egne af Rusland

Del af sølvskål, Nordeuropa, sidste halvdel af 1100-tallet, fundet ved Obs munding. Diameter 13,5 cm. Gengivet efter "Sokrovisja Priobja", udstillingskatalog Salehard-Skt. Petersborg 2003.

LITTERATUR- OG KILDELISTE:

Adam af Bremen: *De hamburgske ærkebispers historie og Nordens beskrivelse*, oversat af Carsten L. Henrichsen, København 1968.

Den oldengelske Krønike i Udvalg, oversat af T. Dahl, København 1936.

Lund, N. m. fl.: *Ottar og Wulfstan, to rejsebeskrivelser fra vikingetiden*, Roskilde 1983.

Markwart, Jos.: *Ein arabischer Bericht über die arktischen (uralischen) Länder aus dem 10. Jahrhundert (Ungarische Jahrbücher, Bd. IV, H. 3-4)*, Berlin/Leipzig 1924.

Nestors krønike: Beretningen om de svundne år, oversat og kommenteret af Gunnar O. Svane, Århus 1983.

Roesdahl, E. (red.): *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*, København 1992.

Saxos Danmarkshistorie, oversat af Peter Zeeberg, København 2000.

Snorre Sturluson: *Heimskringla*, bind 1-3. Norges kongesagaer, oversat fra oldislandsk af Johannes V. Jensen og Hans Kyrre. København. 1948.

Thomsen, V.: *Det russiske riges grundlæggelse ved Nordboerne (Samlede afhandlinger, bind 1)*, København 1919.

Vasmer, M.: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 3 bind, Heidelberg 1953-58.

Fremstormende vikinger: Det er muligt, at det herskende billede af vikingerne er som vist her, men i det nordlige Rusland er det deres aktiviteter som handelsfolk og bosættere, med den deraf følgende indflydelse på sprog og levn efterladt i jorden, der fortæller os om deres tilstedeværelse. Modelfoto gengivet efter R. G. Grant "Soldater i krig".

fra Kola-halvøen og frem til Ob, ikke kun på egentlige plyndringstogter, men også for at handle og opkræve skatter. Det var pelsværk, skind, hvalrostænder og ædle metaller, der fik dem til at drage dertil – foruden eventyrlyst og ønsket om at vinde ære og berømmelse.

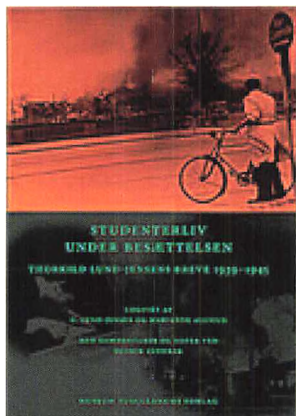
Som på Grønland forsvandt de nordiske småsamfund efterhånden helt, og man kan tænke sig, at klimaforandringer og indtrængen af andre folkestammer har været blandt de vigtigste årsager.

Artiklens forfatter Svetlana Wolder er russisk uddannet historiker, der bor i Danmark og arbejder på en bog om vikingerne i Rusland. Hun har tidligere skrevet "Skt. Petersborg i rejsetasken" (Forlaget Helikon, 2003).

Lund-Jensen, Gunnar & Marianne Alenius (udg.)
Studererliv under besættelsen.
Thorkild Lund-Jensens breve 1939-1945

Museum Tusulanums Forlag, 2009, 789 s. ill., 398,00 kr.

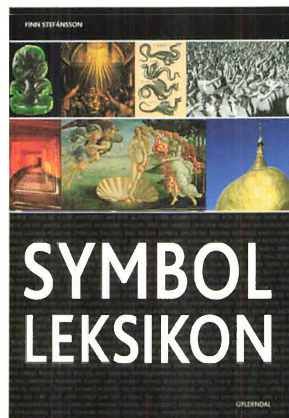

I årene 1939-1945 skrev Thorkild ugentligt breve til sin familie om alt fra disse dramatiske begivenheder til hverdagens trivialiteter med vasketøj, rationeringsmærker, økonomi og boligforhold. Thorkild svingede i 1943 fra pacifisme og samarbejds politik til væbnet voldelig modstand som eneste alternativ. Brevvekslingen giver et indblik i tidens tone og stemning samt en oplevelse af brevskrivere i øjenhøjde. Brevene er kommenteret af museumsinspektør på Frihedsmuseet Henrik Lundbak, der placerer Thorkilds oplevelser historisk og supplerer med fakta om forholdene under besættelsen. Bogen rummer desuden bidrag om Thorkilds familie, om brevene og hans skrivestil, om de efterladte vidnesbyrd om hans illegale arbejde samt om drabet på ham natten til den 4. maj 1945.

I årene 1939-1945 skrev Thorkild ugentligt breve til sin familie om alt fra disse dramatiske begivenheder til hverdagens trivialiteter med vasketøj, rationeringsmærker, økonomi og boligforhold. Thorkild svingede i 1943 fra pacifisme og samarbejds politik til væbnet voldelig modstand som eneste alternativ. Brevvekslingen giver et indblik i tidens tone og stemning samt en oplevelse af brevskrivere i øjenhøjde. Brevene er kommenteret af museumsinspektør på Frihedsmuseet Henrik Lundbak, der placerer Thorkilds oplevelser historisk og supplerer med fakta om forholdene under besættelsen. Bogen rummer desuden bidrag om Thorkilds familie, om brevene og hans skrivestil, om de efterladte vidnesbyrd om hans illegale arbejde samt om drabet på ham natten til den 4. maj 1945.

Finn Stefansson
Symbolleksikon

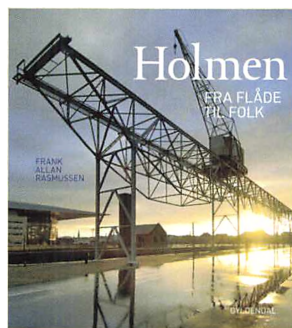
Gyldendal, 2009, 608 s., ill., 399,95

Et nyt opslagsværk, der forklarer de enkelte symboler, og hvordan de er brugt i forskellige kulturer og til forskellige tider. Man kan finde oplysninger om bl.a. folklorens figurer og genrer (fx Snehvide, sagn og sagnfolk), idehistoriske typer og litterære figurer (f.eks. Don Juan, bohème, vandringsmand), eksistensens grundbegreber, ofte i modsætninger (f.eks. livsaldre, døden, sjæl og legeme), redskaber og genstande (f.eks. våben, scepter, segl, tøj, smykker, maskiner) samt kulturhistoriske fænomener bredt forstået (f.eks. land og by, nationale symboler, politiske ideologiers symboler, mad og drikke, leg, sport, reklame).

Frank Allan Rasmussen
Holmen. Fra flåde til folk

Gyldendal, 2009, 260 s. ill., 299,95 kr.

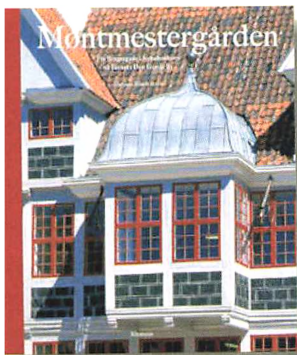
Denne rigt illustrerede bog fortæller om stedet, om de enestående bygninger og om nogle af de mest dramatiske kapitler i danmarkshistorien. Holmen er et fascinerende område. Fra 1690'erne indtil 1990'erne var det lukket militært område og arbejdsplads for tusinder i forsvaret. Siden har området gennemgået en voldsom forvandling.

BOGNYT

Thomas Bloch Ravn

Møntmestergården. Fra Borgergade Nykøbenhavn til Torvet i Den Gamle By

◀lematis, 2009, 208 s. ill., 298- kr.

Bogen beskriver genopførelsen af en af de mest spændende gamle bygninger i Danmark.

Møntmestergården, der oprindeligt blev bygget i 1683 i Borgergade i København, har siden 1998 været under genopbygning i Den Gamle By i Århus og kommer efter endt arbejde til at fremstå i den skikkelse, huset havde i 1730'erne.

Anne-Louise Sommer

Den danske arkitektur

Gyldendal, 2009, 625 s. ill., 499,95 kr.

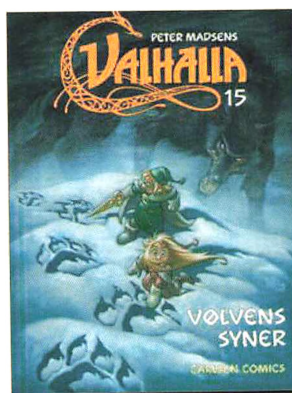
Bygningsværkerne er blevet udvalgt blandt andet fordi: de har været avantgarde, der har indvarslet nye tider, - de har tegnet vejen frem for en efterfølgende popularisering, - de var tidlige eksempler på, at udenlandsk indflydelse slog igennem på dansk grund, - de har været unikke eksempler på lokal tilpasning, - de har været eksempler på ny materiale-anvendelse, - de har som arkitektoniske rammer muliggjort iscenesættelse af nye livsformer og en ændret livsstil.

TEGNESERIER:

Peter Madsen

Valhalla 15 - Vølvens syner

Carlsen, 2009, 56 s., 99,95 kr.

Sidste bind i serien Valhalla handler om Fenrisulven. Tilsyneladende strejfer Fenrisulven frit omkring i Asgård, for man finder dens spor i sneen midt under den længste vinter i gunders minde, Fimbulvinteren. Faktisk er det vinteren, der bekymrer guderne mest. Årstidernes gang er gået i stå – gudernes orden er sat ud af spil. Og da guderne i Valhalla opdager, at jætterne står bag, ved de, at tiden er inde til ... Ragnarok!

Bagersvend på amerikadamperen

Thingvalla

og hovmester på lystyachten

Sultana

Dansker på langfart i 1890erne – eller hvad familiearkivet gemte

“Yacht Sultana Damaged.

London, Jan.24. – The steam yacht Sultana, belonging to Mr. Trenor L. Park of New-York, while undergoing repairs at Port Mahon, Island of Minorca, was driven from her anchorage during a gale and went upon a rock in the harbor. The yacht went on the rock stern foremost. She was subsequently hauled off and taken to a more sheltered berth. Her stern is damaged.” (*The New York Times, Jan.25, 1891*).

[Yacht Sultana beskadiget. London, 24. januar. – Den dampdrevne yacht Sultana, tilhørende Mr. Trenor L. Park fra New York, blev, mens den var til reparation i Port Mahon på øen Minorca, af en storm tvunget fra sin opankring og stødte på en klippe i havnen. Yachten gik på klippen med agterstævnen først. Hun blev efterfølgende bugseret væk til en mere beskyttet ankerplads. Hendes agterstævn er beskadiget.]

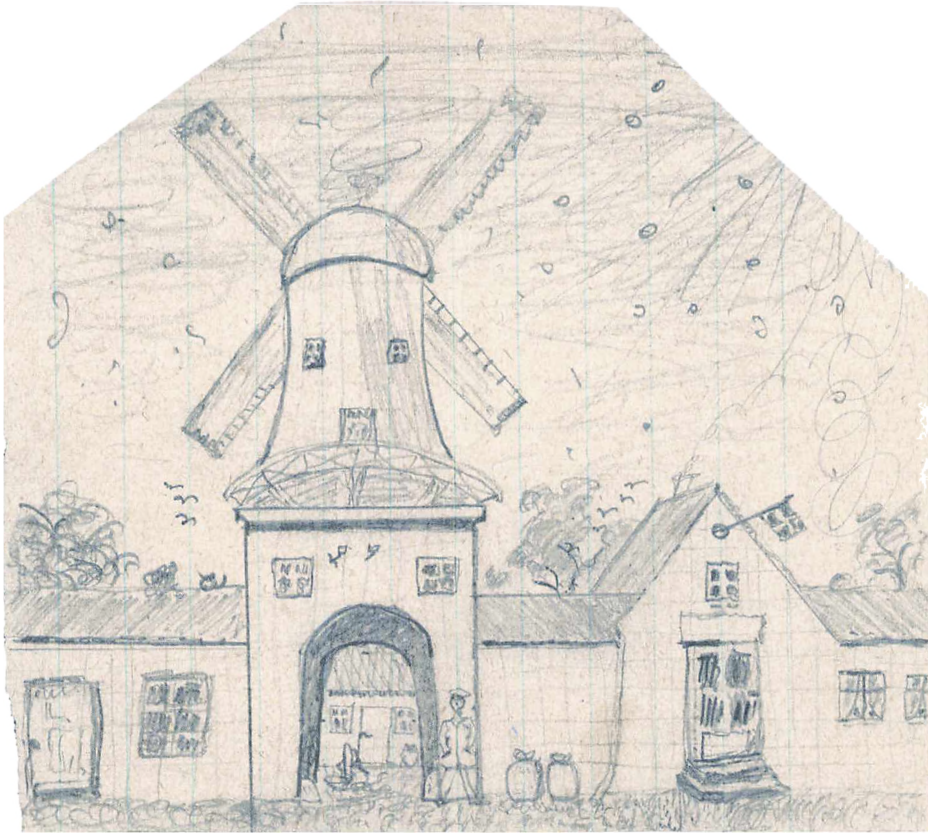
DORTHE FALCON MOLLER

Hele familien Rasmussen samlet. Fotografiet er udateret, men sandsynligvis blev det taget i anledning af faderen Jens Emil Rasmussens 50 års fødselsdag den 14. januar 1880. Wilhelm sidder yderst til venstre. *Familien Falcons arkiv.*

Denne korte notits i New York Times har ikke været udgangspunktet for denne artikel, men er fundet for nylig på internettet. Den har særlig interesse, idet den bekræfter et brev afsendt til hjemmet i Danmark af en af de ombordværende. Derom senere.

I mange familier eksisterer der sikkert en skotojsæske eller en større flyttekasse, hvor nu afdøde slægtninges breve og dokumenter ligger bundtet sammen i ordnet rækkefølge eller hulter til bulter. På et eller andet tidspunkt er nogle efterkommere blevet trætte af den »byrde« og har smidt arvegodset væk uden at se nærmere på det. Andre kigger måske indholdet igennem og finder det pudsigt, lægger det væk igen og glemmer det. Endelig er der dem, der ivrigt læser brevene, gemmer dem, for til sidst i bedste fald at aflevere bunken på et arkiv.

Denne artikel er netop et resultat af tidligere generationers omhyggelige opbevaring af familiebreve. De har større interesse end som så. De belyser ikke kun den

Wilhelm har tegnet sig selv uden for kroen i Svinninge i et brev hjem fra 5. januar 1885. *Familien Falcons arkiv.*

snævre familiehistorie, men dokumenterer forholdene for en samfundsklasse, der kun eksisterer ganske få breve fra. Familien Rasmussen hørte absolut ikke til det velbjergete borgerskab eller havde fremtrædende familiemedlemmer. Brevene fortæller til gengæld om mangel på penge og om en stor søskendefolk på ni medlemmer, som alle tidligt kom hjemmefra, enten til en uddannelse for drengenes vedkommende eller som tjenestepiger. Det fremgår tillige, at flere følte et stort ansvar for deres moder, der var uformuende enke. En social historie. Men det skal ikke uddybes nærmere i detaljer her, for hovedpersonen er en ganske ung mand, som uventet kom vidt omkring i verden. Samtidig er det en historie om forholdene på et dansk dampskib og en amerikansk lystyacht i slutningen af 1800-tallet.

Wilhelm Ferdinand Rasmussen

Han blev født den 16. okt. 1864 i Hillerød og døbt i Slotskirken. Han var tredje søn og sjette barn af møllersvend Jens Emil Rasmussen (1830-1881) og Ingar Henriette Hansdotter (1833-1913). Det lå ikke umiddelbart i kortene, at han skulle komme til sos, thi efter konfirmationen blev han sat i konditorlære i Hillerød. Omkring 1. marts 1884 blev han ansat hos bagermester Jensen i Sirslev pr. Jyderup, men allerede

På fotografiet fra ca. 1885 ses Wilhelm Rasmussens mor Ingar Henriette Hansdotter (1833-1913) med døtrene (fra venstre) Emilie Johanne (1873-1966) og Frederikke Louise (1876-1964). Ingar kom fra Skåne. Hun havde mødt sin mand møllersvend Jens Emil Rasmussen (1830-1881) hos møller Lembcke i Malmø, hos hvem hun var husbestyrerinde og han mestersvend. Familien Falcons arkiv.

i oktober samme år fik han ny beskæftigelse på kroen i Svinninge, nu som både bager og konditor. Her var han til ind i 1887, hvorefter militærtjenesten kaldte. Han var musikalsk, spillede violin og havde haft ekstra fortjeneste under sine tidligere ansættelsesforhold ved at spille til dans rundt omkring. Denne evne benyttede militæret sig af og udtog ham i maj 1888 til hornblæser.

I al den tid skrev han flittigt hjem til sin mor og søskende – hele 16 lange breve fra 1. marts 1884 til 28. oktober 1888. Hans skolegang havde været kort, og hans brevskrivning lever bestemt ikke op til normalen. Han byttede om på store og små bogstaver og glemte alt om kommaer og punktummer. Men stilen er meget levende og nærværende. Man kan nærmest høre ham fortælle det hele mundtligt. (I det følgende er citater fra hans breve nænsomt rettet til).

Af et brev fra oktober 1888 fremgår det, at han efter militærtjenesten havde gået ledig, men nu havde fået arbejde. Han var i gang fra 8 aften til 9 morgen hos bagermester Herbst i Gyldenløvesgade 6. Han skrev: »Det meste af mit Toj er paa Assistentshuset, saa jeg har nok at gjøre med at faa det hjem foreløbig. Saasart jeg bliver klædt paa igjen skal jeg nok hjælpe lidt til igjen«.

Af mange breve hjem fremgår det, at han sendte penge hjem til moderen til hjælp til huslejen m.m. Hun var, som nævnt, enke uden indtægt og formue, og derhjemme boede endnu to umyndige dotre. Man var ansvarlig over for sine nærmeste. I den tid han havde været ledig, havde han fået sin kost hos en søster og svoger, »ellers havde jeg maattet ty til Landevejen«. Forbavsende nok kom næste bevarede brev fra Kristiania og var dateret 22. december 1888. Hvad var der sket i mellemtiden?

Thingvalla

Wilhelm havde en 6½ år yngre bror Hans, der på pågældende tidspunkt var elev på Søværnets Underofficersskole. Han var også en flittig brevsriver til hjemmet, og den 19. december 1888 skrev han følgende: »Jeg skal hilse saa mange Gange fra Vilhelm. Han har gaaet en længere Tid uden Arbejde, men fik igaar Plads ombord paa *Thingvalla*, som afsejlede idag for at gaa til Kristiania inden den skal til New York i Amerika.

Moder maa ikke være vred, skulde jeg sige fra Vilhelm, fordi han ikke har skrevet Noget om sin Rejse; thi det kom saa hovedkuls med den Plads paa *Thingvalla* at han ikke kunde faa Tid til at skrive«. – »Det er en ganske god Plads han har faaet, han er alene Bager ombord og förer Regnskab med, hvad han skal bruge til Bageriet, faar 10 Kr om Ugen i Lønning, har

sit eget Lukaf, hvori hans Seng staar, og har ikke andet at passe end sin Profession. Saa man kan jo ikke sige andet end at det er en god Plads, naar han bare kan taale Söen, men det kan han nok. Skibet skal altsaa först til Kristiania i Norge, derfra til Amerika, og kommer hertil igjen om 6 Uger; saa skal vi se hvorledes Lem synes om at være Sömand«. Familien havde en vane med at give hinanden »kælenavne«.

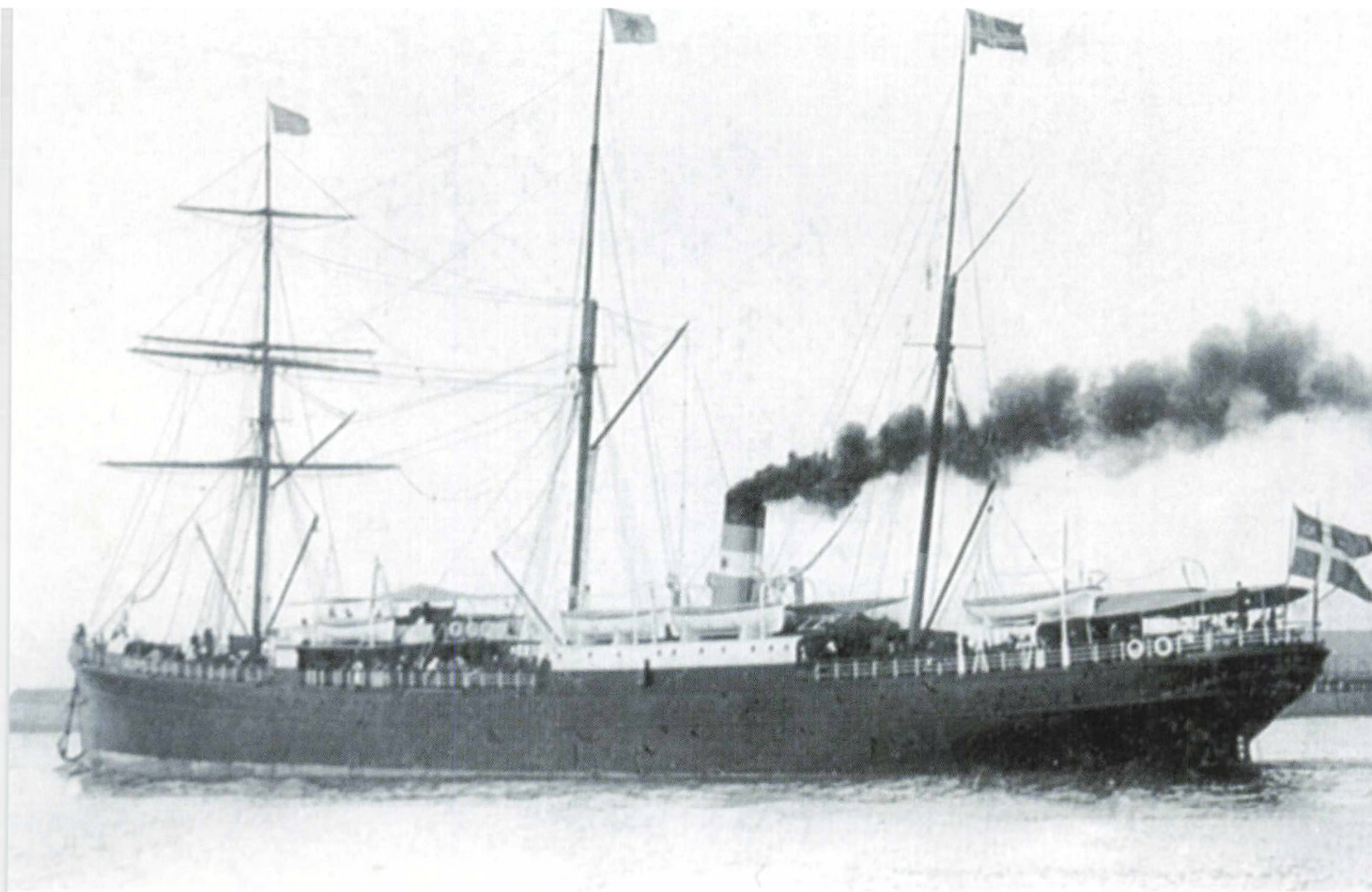
Wilhelm kom mange gange over Atlanten med *Thingvalla*. Det fremgår af de syv bevarede breve fra denne periode af hans liv. I sit andet brev fra *Thingvalla*-tiden, der er dateret i februar 1889 i Kristianssand, skrev han: »Jeg havde adskillige Smaating med Hjem til Søsken og Brødre over fra Amerika. Smukt Indianerarbejde som ikke faas i Europa, men faas meget billig derovre«. – »Rejsen gik meget godt for mit vedkommende. Jeg har ikke været en smule Sosyg uagtet vi havde en meget haard Overrejse, 21 Dage paa Söen og Storm. Stadigvæk Juleaften væltede Skuden omkring i Nordsöen, saa vi hverken kunde bage eller koge. Forst da vi kom rigtig ud paa Atlanterhavet kunde vi holde Jul. Vi havde Juletrær med fra Norge, men fik ikke brug for dem. 3 Dage efter Juleaften holdt vi Jul. Der blev pyntet med Flag og Gran, stegt 21 Gjæs og bagt 21 store og 70 smaa Julekager samt 300 Æbleskiver. Saa holdt vi Jul saa godt det lod sig gjøre paa Atlanterhavet. Siden havde vi stadig Storm og Modvind og var mange Gange mere Under end Over Vandet«. – »Naar Vejret tillader det, har vi Dans Ombord saa jeg tænker at tjene lidt ved at musicere. Vi har ca. 200 Passagere med fra Danmark, Norge, og Sverige. Her er en farlig Leben naar de skal have Mad, men det taber sig, naar vi kommer rigtig ud paa Havet. Saa ligger de fleste i Køjen og ere Sosyge lige til Amerika, især Damerne«.

Flere forhold ombord fremgår af et senere brev fra Kristiania i april 1889: »Grunden til at jeg ikke har skrevet for er den, at jeg stadig havde haabet at faa en Dags Frihed til at rejse hjem i. Men Turen til Tyskland blev endel forlænget paa Grund af Taage & Is. Vi kom först til Kjøbenhavn i Søndags og skulde sejle igjen Onsdag til Amerika, saa I kan nok tænke, at vi maatte hænge i for at faa Proviand til 700 Mennesker paa 2½ Dag«. – »Af Nyheder har jeg ingen videre. Turen til og fra Amerika gik godt. Hvad Kulden angaar, saa har vi ikke mærket noget for da vi kom hjem under den svenske Kyst. Ellers havde vi haft mildt Vejr hele Rejsen, en Temperatur af 18 Grader i Atlanterhavet og Luften 14. Stettinerturen var ogsaa meget Interessant dog lidt Kølig da der var megen Is«. – »Jeg har Violinen med og venter at have en lille Extra Fortjeneste med at spille til Dans for Passagererne under Rejsen«.

Og fra et brev fra juli 1889 ombord på *Thingvalla*: »Vi havde godt Vejr (paa) hele Rejsen naar undtages en

De to brødre Wilhelm og Hans i uniform. Fotografiet må være fra perioden 1887-1888, hvor Wilhelm var menig i 23. Batallion I. Komp. nr. 438 på Sølvgadens Kaserne. Hans Emil Rasmussen (1871-1960) antog i 1903 efternavnet Falcon sammen med et par af sine søskende. Han var i hele sit liv aktiv i Søværnets tjeneste. I 1899 fik han styrmandseksamen og sejlede hver sommer 1900-1914 og 1919-1929 med Flådens mærkevæsens opmålingsskib, foruden at han arbejdede på Søkortarkivet. Han blev løjtnant i 1912, Ridder af Dannebrog i 1923, tog sin afsked i 1930, men blev samtidig overintendant i Flådens Reserve. *Familien Falcons arkiv.*

Dampskibet *Thingvalla* var berømt i sin samtid. Det blev bestilt i 1873 af "A/S Sejl- og Dampskibsselskabet af 1873" og leveret i 1875. I 1880 blev det overtaget af »Dampskibsselskabet Thingvalla« og sat ind på ruten Stettin/Svinemünde – København – Kristiania – Kristianssand – New York. Det blev især benyttet af de skandinaviske udvandrere. I 1898 blev skibet overtaget af DFDS, som dog afhændede det to år efter – opkøbt i 1903. *Gengivet efter Bogen: "DFDS 1866-1991".*

3 Dages Storm udenfor Skotland paa Overrejsen. 2 Børn døde paa Rejsen og blev sænket ned til Fiskene, ellers intet mærkeligt. Vi passerede 5 store Isbjerge og en Hval oppe under Grønland«.

Det sidste brev fra Wilhelms *Thingvalla*-periode er dateret i Kristiania den 15. januar 1890. »Vi er nu paa Vej til det Fjerne Vesten igjen og skal til at kjæmpe med Atlanterhavets Bølger paany. Men jeg haaber vi har overstaaet det værste for i Aar da Foraar Stormene ikke ere saa slemme som Efteraarets. Her i Norge kjører vi rask i Kane og saa er det smask Koldt«. Han kan have været på nogle flere ture med dampskibet, men der er ikke flere oplysninger fra ham derom. For det næste bevarede brev er fra Amerika og dateret ombord på lystyachten *Sultana* den 15. august 1890. Der var sket en radikal forandring i hans liv.

Sultana

Den 1. juni 1890 blev Wilhelm registreret som ankommen til Brooklyn i New York. (U.S. Naturalization Records Indexes, 1794-1995). Han blev sikkert i den forbindelse hyret til lystyachten, et nybygget skib fra 1889 tilhørende Trenor L. Park fra New

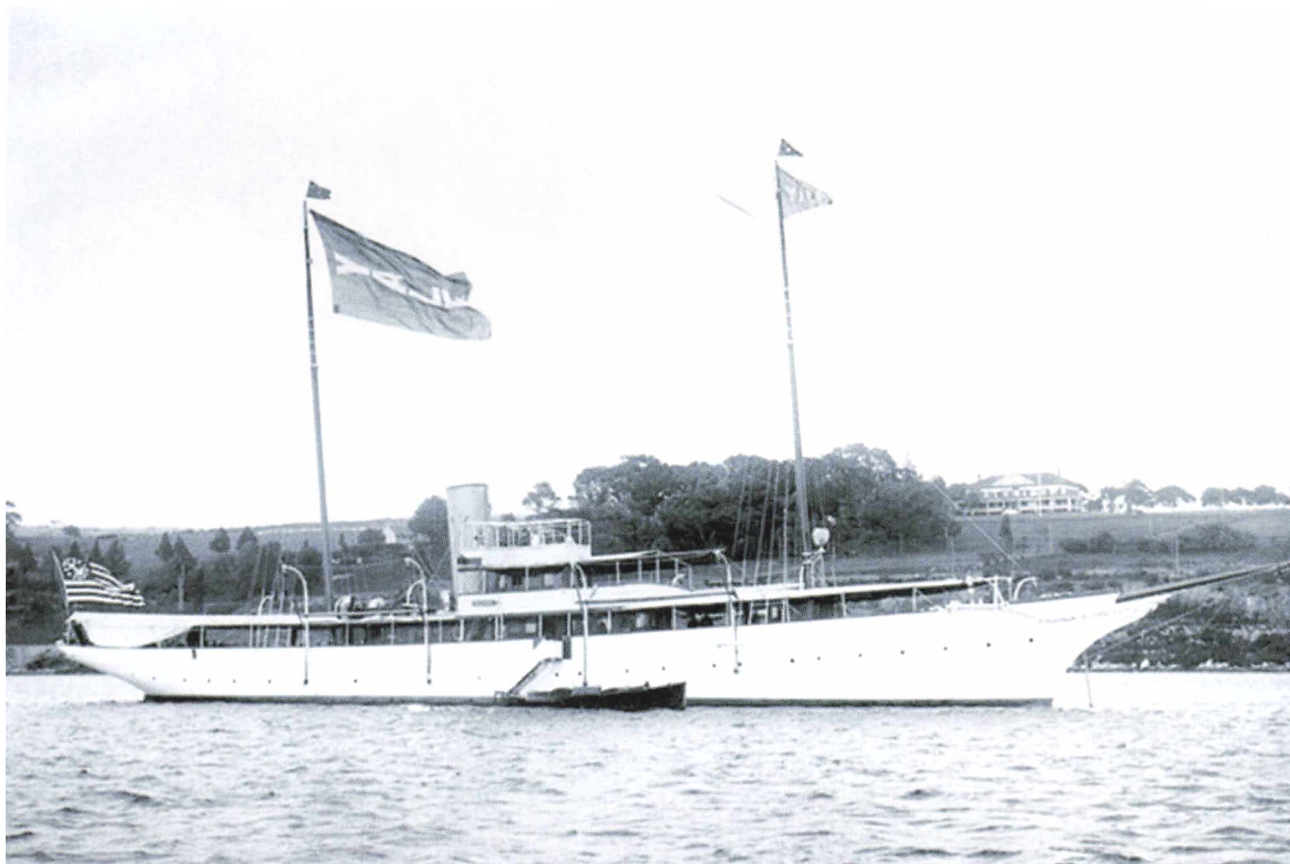

Postkort med jule-og nytårshilsen fra Wilhelm til familien hjemme. Kristiania 22. december 1888. Familien Falcons arkiv.

Kristiania 22. Decbr. 1888.
 Kjære Moder og Søskende.
 Da jeg nu har Lejlighed vil jeg sende eder et par Ord om hvorledes jeg har det. Jeg haaber i haver mig Underskøbt at jeg ikke har skrevet da jeg rejste men jeg kom saa HovedKvæls aften. Jeg er Gudskeiser ved Hovmønst og haaber det saamme om eder. Jeg har det godt og er godt Lønnet og vel tilfreds i alle Retninger. emorgen sejler vi til Helstianssand og derfra til Amerika og kommer tilbage midt i Februar. Jeg sender her et Parti af det smukke Kristiania naar vi kommer til Bjørken naar vi staaer til Helstians. Hils alle Venner og Bekjendte. Brødre og Søskende. Helt Familien fra eder. Høvenim Sø og Broder. Wilhelm.
 min adresse: Bøge Raamestien
 Kristiania. Dampskibet Fjærgaalle
 saa jeg ab. Høveken. New York. Ch. S. St.
 over Høveken.

Postkortets bagside med Wilhelms påskrift. Familien Falcons arkiv.

York, idet der lå en rejse med skibet forud for brevet i august. Det er fristende at citere det meste af, hvad han skrev. »Jeg takker enhver af eder for de smukke Breve I har sendt mig, som jeg modtog da vi kom hjem d. 13. August. Alt gaar ved det gamle her Ombord. Vi er nu kommen til Bafridge, Corni Island et par Mil fra Brooklyn efter at have haft en Interessant Tur ind i det indre af N. Amerika. og vi skal her tage Proviant samt Madammes Forældre Ombord som skal ankomme fra England. Vi har det godt alle her Ombord men meget at bestille for de Kokke, da de holder Selskaber her, naar vi ligger ved Land, til Tider paa ca. 40 Personer, saa jeg maa sommetider hænge godt i. Men man skal jo arbejde her i Amerika, det er meget bekjendt.« – »Vi fik 45 Geværer Ombord foruden Ammunition for i Tilfældet af Overfald paa Skibet at kunde forsvare det paa uciviliserede Steder. Nu skal vi op til Boston og til Ber Harbo til Badesæsonen er forbi. Saa skal vi til N.Y. og proviantere, og saa over til England og videre ned paa Varmen i Vinter. Vi kommer ikke til Skandinavien før næste Sommer, saa I faar ikke mit Besøg, som jeg skrev, til September.« (Der må have eksisteret et tidligere brev, som blot ikke er bevaret.) »Det var ellers Bestemmelsen, men vi ere blevne forsinket ved Maskineriet, som ikke vilde gaa efter Ønske. Vi skal efter Bestemmelsen sejle til Europa 12 October. Sultana hører til New Yorks Yacht

Yachten *Sultana* blev bygget i New York i 1889. Fra maj 1917 til februar 1919 blev skibet stillet til rådighed for US Navy. Det blev benyttet til at eskortere flåden i Nordsøen og var involveret i redningsaktioner. I denne periode var dets hjemsted Brest i Frankrig. Efter krigen blev skibet tilbageleveret til sin tidligere ejer. Billede fra Wikimedia Commons. Originalen findes i National Archives, USA.

Club og er den næststørste. Vi har en Besætning af 50 Mand i alt her Ombord. Vi var sammen og holdt Manøvre med hele den samlede Yactflaade i Newporth. Den tæller 250 Skibe. Alt er Orlogsmæssigt her Ombord. De saluterer, naar de hejser Flag, og piber og hylér hver Gang en Kommando skal udføres. Kun Millitærdisciplin det kjender vi ikke noget til«.

Ejeren af *Sultana* var millionær. Trenor L. Park døde i oktober 1907 og efterlod sin enke og datter en arv på hele \$ 3.000.000. Det fremgår af en avisomtale i anledning af hans enkes nye bryllup (The New York Times, Feb.16, 1911).

Af hans næste brev skrevet på Bermuda i november 1890 fremgår det, at der nu er tale om en jordomrejse. »Vi er nu begyndt paa vor omtalte Rundrejse om Jorden og afgik fra N.Y. sidst i October med mange gode Ønsker. Inden vi sejlede ud satte vi Navn paa Signingslisten, at gaa med Skuden baade i tykt og tyndt, löst og fast, i 2 Aar. Hvis Togtet varer længere bliver Hyren forhøjet. Efter at have haft et Afskjedsgilde ombord af ca. 500 Personer med Bras og Knas stak *Sultana* af, og vi er nu efter ca. en 20 Dages Sejlads ankommen til Bermuda, en af de første Vestindiske Øer. Herfra vil vi gaa til Madeira, Gibraltar og videre forth til vi kommer til Frankrig, hvor vi vil have et ophold af ca. 1 Maaned. Jeg antager at vi vil kunde være i Skandinavien

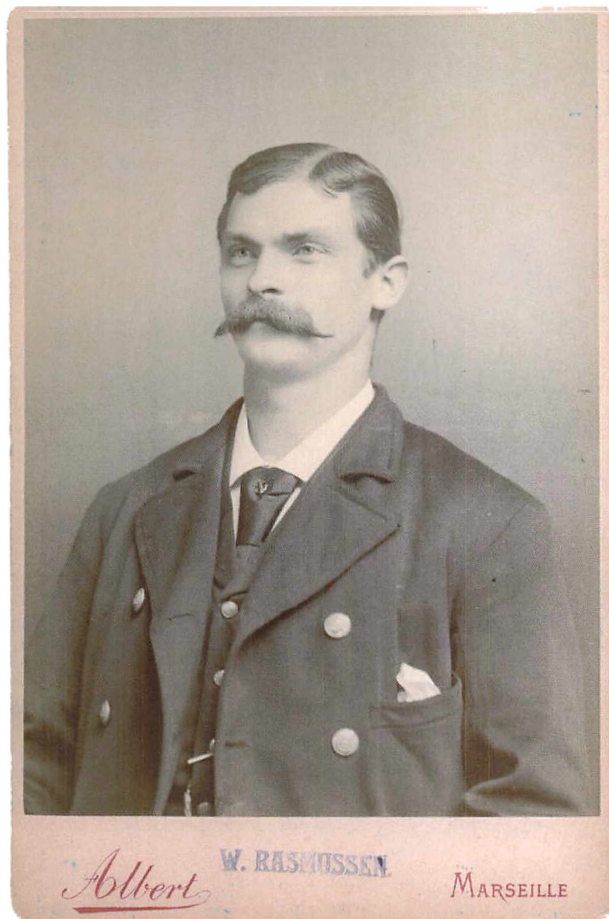
næste Sommer. Efter hvad jeg har hørt vil han op til Nordkap i August Maaned saa det bliver vel der omkring at vi kommer til det kjære Danmark«. – »Bermuda er en lille Ø og tilhører England. Her findes ingen hvide undtagen de engelske Soldater. De indfødte ere alle sorte som en børstet Kakkellovn. Jeg har været i Land et par Gange og beset Øen. Her er meget smukt men umaadeligt Varmt. Planter, som vi har i Drivhuse hjemme, gror her vildt saasom Palmer, Kaktus o.s.v. af Frugter Kokusnødder, Bananer, Ananas o.s.v. Øen er meget frugtbar. Den første hvide Mand, som betraadte den, var en Matros, som var forlist med et Skib paa Øen og ene blev reddet. Jeg var i Land og saa hans Gravsted, som ligger i en nydelig lille Have og bliver fredet af Soldaterne«.

Fra *Sultana*-tiden er der bevaret 10 breve hjem til moderen fra 15. august 1890 til december 1894. Et af dem er fra Madeira omkring årsskiftet 1890/1891. »Vi har haft en god Rejse hertil fra Bermuda, kun 20 Dages Sejlads, gennemgaaende god Vind med en Fart af 15 engl. Miil i Timen. En Dags Uvejr havde vi, hvor vi i en Cyklon mistede Klyverbommen samt endel Høns og Kalkuner«. Levende proviant på dækket var det normale.

»Jeg var i Land i Søndags og fik mig et godt Glas ægte Madeiraviin, som smagte mig udmærket, tilmed nogle gode Appelsiner, som der her er rigelig af. Bjergene rager her op mellem Skyerne, saa Naturskjon en Plads har jeg aldrig set. Det er et storartet Panorama at se og Fotografiapparaterne er snart igang her. Da vi kom ind, kom straks 1 Dusin Baade fyldt med Kaffebrune Dreng, som, naar vi kastede 1 Cents i Vandet, straks stak ned i Dybet og hentede den op«. – »Paa Rejsen har jeg fanget en lille Flyvefisk, som fløj ind over Skibet. Den har jeg sat i Spiritus, hvor den straks drak sig fuld og døde«.

Orkanen

Det næste brev er fra Marseille og fra den 30. januar 1891 – altså kort efter den korte notits i New York Times. Først kom han med en længere indledning, hvori han betydrede, at han havde det godt og kommenterede den strenge vinter hjemme, som han påstod at have fornemmet, »eftersom vi nede i Middelhavet har haft Storme og Orkaner at kjæmpe med, som Folk ikke har kjendt mage til i Mands Minde. Den har været saa haard, at vi har haft 1 Maanedes Sejlads fra Malloja i Spanien til Marseille, hvortil vi ellers kunde gaa paa ca. 5 Dage. Vi afgang fra Madeira til Gibraltar sidst i Dec. og ankom i Juledagen til Gibraltar«. Herefter beskrev han julen og den gave: »som enhver af os fik af Ejeren« – »en meget smagfuld Pibe med tilhørende Kort med Inskription«. Efter denne lange indledning kom han endelig til beskrivelsen af den dramatiske begivenhed.

Wilhelm Rasmussen fotograferet i Marseille. Det kan udmærket være taget i begyndelsen af 1891, da skibet lå til reparation der i byen efter orkanen. Familien Falcons arkiv.

EXPENDITURES.

STEWARD'S DEPARTMENT.

Yacht Sultana Oct 1891

Kjære Moder & Pæder

I nogle faa Linier vil jeg her bringe eder min Hjerteligste Lyknskning og bedste Ønsker for Fremtiden i den nye Lyshed som jeg haaber at i allerede er bekendt med. saa eder nu til Ra i Hovedsagen og saa Livet saa behagelig som muligt. Jeg ligger for Øjeblikket i England gaer herfra om nogle Dage til Middelhavet her de for Koldt oppe i Nordens Land for os. Bedrøvet man ikke forlomme at sende mig sid Fotograf som hun har lavt. En venlig Hilsen

Der Vell

*for eders Højsen
Wilhelm*

»Strax efter Jul afgik vi til Malaga, hvor Herskabet gik fra Borde for Gjennem Spanien at rejse til Marseille, og der vente paa os. Men Ventetiden blev lang. Vi havde 1 Dags Sejlads til Malaga og afgik derfra 2 Dage efter. Da vi kom til Kap de Late rejste sig en Storm lige imod og tiltog med meget Voldsomhed. I 3 Uger varede denne Storm Uafbrudt fra 1 Hjørne og i 17 Dage laa vi og drev med Oliesække paa Siderne for at forhindre de Taarnhöje Søer i at slaa Skibet i Stykker, som dog skete aligevel, men ikke værre end at vi kunde klare den med at tage nogle Døre af og spire for. I den Tid drev vi saa vi kom op under Land, men til al Held löjede Vinden en smule og vi vendte Skuden og gik ind til Port Mahon, en lille Ø i Middelhavet. Der gik vi til Anker, alt Proviant var sluppet op, og vi skulde have Proviant ind her. Vi gik til Anker inde mellem Klipperne og troede at vi var vel forvarede, men Stormen tiltog til en rasende Orkan og vi maatte alle Mand ud om Natten Kl 2. Skibet drev for sine 2 svære Ankere ind mod en stor Klippe ca. 300 Favne fra os. Vi udførte hvad vi kunde for at Forhindre Skibet i at blive slaaet i Stykker, men Kl 3½ stod Sultana og huggede paa en Klippe. I en Hast fik vi pakket vort Tøj og firet i Land fra Mastetoppen op paa Klippen. Vi vare alle klar til at forlade Skuden i det Tilfælde den skulde springe læk, hvilket kunde ventes hvert Øjeblik. Men det viste sig at være et udmærket Skrog. I ca. 30 Timer stod vi der og huggede uden at der gik hul i Bunden paa Skibet. Imidlertid lagde Stormen sig, og vi pakkede vore Sejl ombord

igjen og blev taget af Grunden ved Hjælp af Fiskere, efterset af Dykkere og afgik efter 3 Dage til Marseille hvortil vi ankom efter 2 Dages Sejlads. Nu ligger vi her og skal reparere Skuden«.

Reparationen af skibet ville tage en to måneders tid, så han håbede snart at høre nyt hjemmefra, idet det nu var 3/4 år siden, han havde fået brev. Forbindelserne var ikke så nemme dengang, og det var ikke altid til at vide, hvor han var i verden, især ikke på en jordomrejse.

På Middelhavet og til Nordkap

Wilhelm sendte også breve alene til sin lillebror Hans, og disse udfylder nogle af de huller, der er i brevene til hans mor. Et brev dateret 1891, men uden dato, er ifølge indholdet sikkert fra juli måned. Det blev afsendt af »Hovmester Rasmussen, American Yacht, Sultana, Southampton, England«. Det fremgår, at han nu ikke mere var kok, »men har faaet Pladsen som Storeskipper (Proviantmester) her ombord og har kronede Dage. Vi har været i Malta, Tunis, Algier i Africa, Malaga, Gibraltar Lissabon, Darlmudt og er nu her. Vi ligger her og venter paa Gouvernørens Familie, som skal komme fra New York for med os at gaa op til Nordpolen og se Kjobenhavns Tivoli

Brev fra Wilhelm på papir fra Sultanas Steward's Department, dateret oktober 1891. Familien Falcons arkiv.

o.s.v. Jeg antager at vi vil være i Kjøbhvn i midten af Juli«. Men tilsyneladende skete det ikke. Wilhelm fik stadig ikke set sin familie.

I efteråret 1891 var *Sultana* i Norge. Den 21. august skrev han: »For Tiden opholder vi os i Hardanger i Norge. Siden jeg skrev sidst har vi været omkring i Midnatsolens Land, rundt Nordkap og i alle de omliggende Pladser der oppe. Unægtelig en meget smuk Tur og interessant tillige. Vi vare heldige og havde smukt Vejr ved Nordkap og tilbragte nogle dejlige Nætter der oppe. Siden har vi været i Hammerfest, Tromsø, Trondhjem, Bergen og er nu her. Imellem disse Pladser har vi været inde i alle Fjordene og fisket og til Tider været meget heldige. Jeg for min Part har været godt omkring paa alle Pladserne og haft meget arbejde med at skaffe Proviant inde omkring i Fjordene, har kravlet og spadseret op og ned af Bjergene for at faa en smule Mælk og Fløde hos Bønderne. Paa 3 Steder maatte jeg op paa Sæteren, som ofte kan være hel ½ Mil at spadserer op i Bjergene.« – »Jeg har ikke meget at bestille naar vi sejler, men derimod for meget naar vi ligger ved Land, da jeg maa flakke omkring i Byerne paa Kryds og Tværs i alle Forretninger. (1) den sidste Plads Bergen tog jeg ind Proviant for 2000 Kroner. Det bruger vi paa ca. 14 Dage, men her er 51 Men som skal leve flot hver Dag foruden Herskab som skal leve ualmindelig Flot«.

Sultana må nu så småt være i gang med sin jordomrejse. I et udateret brev, utvivlsomt fra efteråret 1891, skrev han: »Fra Fisketuren skal vi her omkring i Norge til Christiania og derfra til Stockholm og Omkring i Sverrig«. – »I Slutningen af Januar kommer vi tilbage igjen. Saa skal vi gaa til Ostindien og Kina o.s.v.«

I et brev fra 19. september til Hans fra Amsterdam gav Wilhelm følgende oplysning: »Det sidste Program er, at vi skal gaa til Nice i Frankrig og derfra til Palæstina, det hellige Land og videre i Middelhavet. Efter at vi forlod Norge har vi været lidt rundt i Tyskland og er nu i Holland. Nu gaar vi til Bryssel og derfra til Southampton hvor vi skal ligge i 1 Maanedes Tid«.

Da Wilhelm havde fødselsdag den 16. oktober 1891 skrev han på dagen til sin bror Hans. »I Presenter har jeg modtaget en hel del ingenting. Jeg fik udleveret en ny flot Uniform i Dag. Nu har jeg 4, de to har jeg aldrig brugt«. Herskabet har utvivlsomt lagt vægt på, at deres ansatte så yderst præsentable ud på jordomrejsen. Og rejsen skulle gå videre – »Vi faa nok en god Tørn over spanske Søen, det stormer og regner Uafsladelig her. Vi gaar herfra til Gibraltar derfra til Suttokarel

Reiser

ALEXANDRIE (EGYPTÉ)

Wilhelm Rasmussen fotografert i Alexandria. Ifølge hans bevarede breve skulle *Sultana* til Alexandria i slutningen af 1891. Fotografiet kan udmærket være fra dengang. *Familien Falcons arkiv*.

Wilhelm Rasmussen og hustru Marna Marie Brix-Ramløse (1866-1938). Fotografiet må være taget i forbindelse med deres bryllup i december 1893. Familien Falcons arkiv.

(??) og Alexandria o.s.v.« – »Jeg maatte ind og koge i 14 Dage da en af Kokkene blev syg«.

Brooklyn, New York

Der er en lang pause i brevene til hjemmet og til Hans fra oktober 1891 til december 1892. Det kan skyldes, at brevforsendelser fra midt på Stillehavet udelukker sig selv. Det havde været spændende, om man havde hørt noget fra Ostindien og Kina, men det er ikke tilfældet. Intetsteds i senere breve hentydes til besøg her, blot fremgår det, at Wilhelm kom på en jordomrejse.

Der skulle, som sagt, gå mere end et år, før der igen er et bevaret livstegn fra Wilhelm. Det meget lange brev til Hans er fra den 11. december 1892 i Brooklyn, og i det berettes ikke kun om *Sultana*, men om en af de helt store begivenheder i Amerika, der ikke står tilbage for nutidens.

»Vi ligger nu i Vinterleje med *Sultana*. Besætningen er afmønstret med undtagelse af nogle faa af hvert departement. Jeg gjør nu Tjeneste som Kok & Steward og braser væk paa Flæskeskanken, som jeg selv har lyst. Som sagt, vi har en glimrende tid. Lunt og behageligt beboer vi skibets Saloner, hvor vi modtager besøgende, holder smaa Selskaber, spiller og synger o.s.v. Her skal vi sandsynligvis ligge til Foraaret og saa igjen udrustes for næste Trip, rimeligvis til Chicago. Her har været en vældig Halloj i den senere Tid. Presidentvalget hvor Socialister fik Roret gik af med Bras og Knas. Paa et af Bladene »The Worlds«

bygning, var anbragt to stiger. Her kravlede 2 Mand forestillende Cleveland Democrat og Harison Republican op og ned hele Natten eftersom Telegram' og Telefon Nyhederne kom ind. Tilsidst dumpede Harison ned i (Suppegryden) en hvinende Hyl og Hurraet fra den samlede Menneskemasse som bestod af Millioner.« – »Som sagt, her gaar den med Fut altid. Jeg gaar i denne Tid og modtager Undervisning i English Gramatic og skal op til en lille Examen i denne uge. Hvis jeg bestaar, faar jeg fri Lesson for resten af Vinteren og kommer ind i Bogføring o.s.v., som nok kan kommen ind handig. Her er en masse Skandinavier i Broklyn, og her findes endel hjemlige fornøjelser, en 4-5 Theatre og 1 dansk Tivoli. De spiller her Jeppe paa Bjerget og alle Holbergs morsomme stykker«. – »Jeg filer nu væk paa min gamle Musik som kom med *Thingvalla*«.

Det næste, der høres fra Wilhelm, er, at han var blevet gift i den danske kirke i Brooklyn med Marna Marie Brix-Ramløse (født 3/12-1866 i Aalborg). Brevet er fra den 6. december 1893 – altså er der igen gået et helt år, hvor man ikke kender

Wilhelm Rasmussen ombord på *Sultana* i Le Havre i december 1900.
Familien Falcons arkiv.

nøjere til hans liv. Han er stadig beskæftiget på *Sultana*, men naturligvis fylder den ægteskabelige lykke en hel del i brevet. Brylluppet stod den 5. december kl. 7 om aftenen og »det hele forløb meget smukt og efter Vielsen havde vi en større Dinner«. Boligen var der ikke noget at sige på. »Vi har en smuk Lejlighed tæt op til Prospekt Park i Brooklyn bestaaende af Dagligstue, Spisestue, Sovekammer, Gjæsteværelse, Køkken, Baderum, Closet. varmt og koldt Vand, elektrisk Døraabner, Talerør. Brevkasse. o.s.v. Gaskroner, elevator, det hele er indrettet saa vi kan optage enhver del i Huset uden at sætte os i forbindelse med Gaarden eller Gaden«. – »Vi er meget glade for Portraitet, som nu pryder vor Parlor i forening med alle de Ting jeg

Det var ikke ualmindeligt, at man fik fremstillet postkort af egne personfotografier. Her ses et af slagsen med hele familien Wilhelm Rasmussen. Da det har været indlagt i en nu tabt konvolut, er det udateret, men må være fra omkring 1908. Familien Falcons arkiv.

indkjøbte under min Jordomsejling«. Det fremgår endvidere, at han næste sommer igen skulle ud med *Sultana* i et par måneder.

Ganske rigtigt. I et brev til moderen fra den 22. juni 1894 meddelte han, at »Jeg er for Øjeblikket ude paa en lille Tur – med min gamle Lystyacht *Sultana*. Jeg har pladsen som første Stewart og klarer mig udmærket. Min lille Kone sidder nu hjemme i Brooklyn og længes efter at jeg snart kommer hjem igjen, som jeg ogsaa gjør. Dette Trip er kun for et par Maaneders Tid, saa kommer jeg tilbage igjen og bliver hjemme hele Vinteren og holder hende med Selskab. Jeg faa min Løn alligevel«. – »Vi er for Øjeblikket paa vej fra Philadelphia til New York saa jeg maa benytte Lejligheden at skrive, medens vi sejler. Naar vi først kommer til Land, har jeg ingen Tid. Jeg sender her lidt Penge til Hjælp for Moder. 92 Kr. og nogle Øre i danske Penge«.

Det sidste brev til moderen er fra december 1894 afsendt fra Brooklyn. »Min Kjære Moder. Jeg havde stor lyst til at komme hjem og besøge eder, og maaske mit Skib gaar hjem næste Sommer. Men man ved aldrig noget bestemt her. Jeg staa stadig i min gamle Plads og har nu været her i 5 Aar til Sommer og forlanger ingen bedre. Naar jeg faar samlet Penge nok rejser jeg hjem og begynder Forretning, men ikke för«. Det kom han imidlertid aldrig til.

Igen et postkortfotoграфи. Wilhelm Rasmussen poserer sammen med et par alligatorer i december 1913. Kortet er afsendt fra Jacksonville i Florida, hvor han ofte opholdt sig. Familien Falcons arkiv.

Det sidst kendte fotografi af Wilhelm Rasmussen fra 1945. Familien Falcons arkiv.

Efterskrift

Denne artikel har koncentreret sig om en ung ugift dansk mands oplevelser i det fremmede. Grundlaget har været hans mange og lange breve hjem til moderen og lillebroderen. Men hvad skete der med Wilhelm Ferdinand Rasmussen efter det sidste brev til moderen i december 1894?

Det kan naturligvis kun blive ganske kort her. Den 29. oktober 1898 fik han amerikansk statsborgerskab (U.S. Naturalization Records Indexes, 1794-1995). Alene det vidner om, at han ikke mere tænkte på at vende hjem til Danmark. Hans familie voksede i Brooklyn. En søn, født i 1895, døde samme år, men herefter fik han fire børn, tre sønner og en datter. Hans brevskrivning blev mere sporadisk, det var fortrinsvis fødselsdags- og julehilsener med vedlagte fotografier. Længere breve er der færre af. Moderen døde i 1913, men kontakten blev bibeholdt til lillebroderen, søofficer Hans Falcon. Der var tilsyneladende en årelang pause i brevskrivning fra 1918 til 1930, men uvivlsomt skyldes det, at breve og kort blot ikke er bevaret. Mere håndfast er hullet mellem 1940 og 1945, hvor man ikke kunne skrive til hinanden på grund af krigen. Og først i 1945 erfarede familien i Danmark, at Wilhelms yngste søn, der var kaptajn på et civilt fragtskib til Sydamerika, var blevet torpederet i 1942.

Hvor længe Wilhelm Rasmussen arbejdede på *Sultana*, vides ikke. Det synes som om han stadig sejlede med yachten nogle år efter 1900. Men i 1907 var han på en anden Yacht – »Jeg er lige kommen hjem fra en lille Tur nede i Florida. hvor jeg har været med en Lystyacht som er indrettet til at gaa up i Svampene og de mindre Floder for lave Vande. Vi havde en Besætning af 14 Mand foruden Herskab af 6. Det var et meget Interessant Trip, hvis der ikke havde været saa f.H. Moskitos og andre store Indsekter som stadig piskede en i Ansigtet, og selvfølgelig haardt at faa ordenlig Proviand med hensyn til friske Sager fra den Slags Folk, men Jeg klarede den all Right«. – »Jeg havde nogle Alligators hjem til mine Dreng, som de nu fordriver Tiden med at dressere, hvilket jo er en Umulighed. De er kun smaa Exemplarer og er jo ikke meget livlige oppe her i dette Clima«.

I 1938 mistede Wilhelm sin hustru, og herefter ser der ud til at han havde en lidt omflakkende tilværelse med arbejde rundt omkring, især foretrak han Florida med det varme klima, idet han med tiden blev mere og mere plaget af gigt. I december 1939 skrev han til lillebror Hans: »Jeg er ikke i nogen bestemt Plads, rejser omkring til forskellige Pladser for en Adspredelse«. Han var da 75 år, og hvordan hans pecuniære forhold var, vides ikke, men det har utvivlsomt været nødvendigt at have noget arbejde. En bemærkning sidst i brevet viser, at han var langt fra Danmark, for han skrev: »Jeg haaber ikke du skal mønstres ud og lægge Miner i Farvandene Omkring Danmark«. Hans Falcon var da 68 år og forlængst pensioneret fra Søværnet.

Det sidste livstegn fra Wilhelm Ferdinand Rasmussen er et julebrev fra 1950. Af det fremgår, at den nu 86-årige gamle mand ikke kunne tale mere og med gigt i hænderne kun med besvær kunne skrive sin hilsen. Han boede da hos sin datter Norma, og uden tvivl må han være død her kort efter.

Dorthe Falcon Møller er dr.phil., musik- og kunsthistoriker.

Hvad lokumsrullen fortalte

Nyboders lokummer anno 1764

En drukkenbolt, der bliver hevet ind i Nyboders Vagt af vægtene i Søetatens uniform. Maleri af Peter Cramer fra ca. 1780. Københavns Bymuseum.

Christian 4. grundlagde i 1631 Nyboder, eller Bådsmadboderne som det også kaldtes. Nyboder udgjorde et samfund i København med alle de problemer, en by har. Bl.a. hvordan man kommer af med renovation fra flere tusinde indbyggere.

JAKOB SEERUP

Museumsinspektør Jakob Seerup arbejder på en ph.d.-afhandling om mand-skabsforhold i den danske flåde i 1700-tallet. Under arbejdet med afhandlingen støder han af og til på mere pudsige sager, der kan give en mere skæv vinkel på flådens historie, hvilket denne artikel er et eksempel på. Jakob Seerups projekt kan følges på hans blog www.forskerblog.dk.

I 1700-tallet var flåden den absolut største organisation i Danmark-Norge. Holmen i København var kongerigets største arbejdsplads. De ca. 5000 matroser, håndværkere og arbejdere var organiseret i fire divisioner, og hovedparten af disse havde deres boliger i Nyboders gule længer. Bydelen udgjorde en by i byen, og de mange søfolk og deres koner og børn udgjorde ca. ti procent af Københavns befolkning. De var på godt og ondt et væsentligt element i hovedstaden. Slagsmål mellem søfolk og soldater var et jævnlige tilbagevendende problem, og søfolkens tiggende koner og børn var også et problem. Hertil kom, at bydelen åbenbart havde problemer med at komme af med sit affald.

Renovationskommissionen

I 1764 nedsatte myndighederne en Renovationskommission til undersøgelse af Københavns sanitære situation. Også Nyboder skulle undersøges. I første omgang blev der i juli måned udpeget en kommission bestående af en kaptajn og fire løjtnanter, der skulle forestå undersøgelsen. I en samtidig dagbog gjorde søløjtnanten Peter Schønning sig lystig over kommissionen. Han mente, det var "En artig Commission, som ieg tvivler om, nogen af dem vil lade indføre i deres Levnets-Beskrivelse." De udpegede soofficerer kunne dog ånde lettet op i august måned samme år, hvor der udgik kontraordre, og i stedet kommanderedes en sergent fra hver division til

at stille til undersøgelsen. Undersøgelsen foregik på den måde, at den, der holdt renovationsvognen, sammen med to politibetjente og to murersvende, ledsaget af en sergent, besøgte samtlige huse, der tilhørte sergentens division. Ved hvert hus spurgte de, hvordan beboerne skaffede sig af med deres ”skarn” – altså afføring og urin. Desuden blev ”priveterne”, som toiletter dengang hed, undersøgt og beskrevet. Det var vel det, de to murersvende skulle hjælpe med.

Det møjsommelige arbejde resulterede i udarbejdelsen af en liste – kaldet en rulle – over Nyboders priveter, som i dag er bevaret på Rigsarkivet. ”Lokumsrullen” er i virkeligheden to ruller, der omfatter i alt 292 huse fra henholdsvis 1. og 3. Division, fordelt med 147 huse i 1. Division og 145 huse i 3. Division, der er besigtiget 25. august 1764 og underskrevet af løjtnant P. Flensborg. Besigtigelsen blev som ovenfor nævnt ikke forestået af officerer men af sergenterne N. Krogh og P. Cobel. Rullerne har ikke oplysninger om navne, men det er oplyst, hvilke huse i hvilke gader der tilhørte hhv. 1. og 3. Division. I det følgende skal vi se, hvad ”lokumsrullernes” oplysninger røber om det daglige liv i 1700-tallets Nyboder.

Noget overraskende viser det sig, at ikke alle huse havde lokum. 49 huse eller 17 procent manglede ganske enkelt et - ”Ingen Privet findes i dette Nummer og hjælper sig som de kand”, står der ved Hiortelengen nr. 11. Af samtlige huse havde 40 procent to og 43 procent kun et.

Tallene dækker over to forskellige slags lokummer. Det var henholdsvis jordgra-

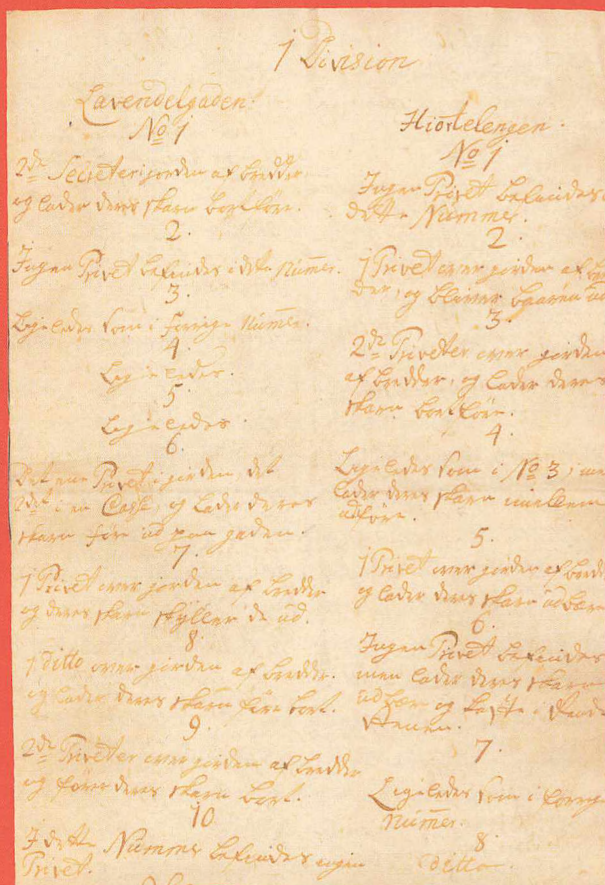
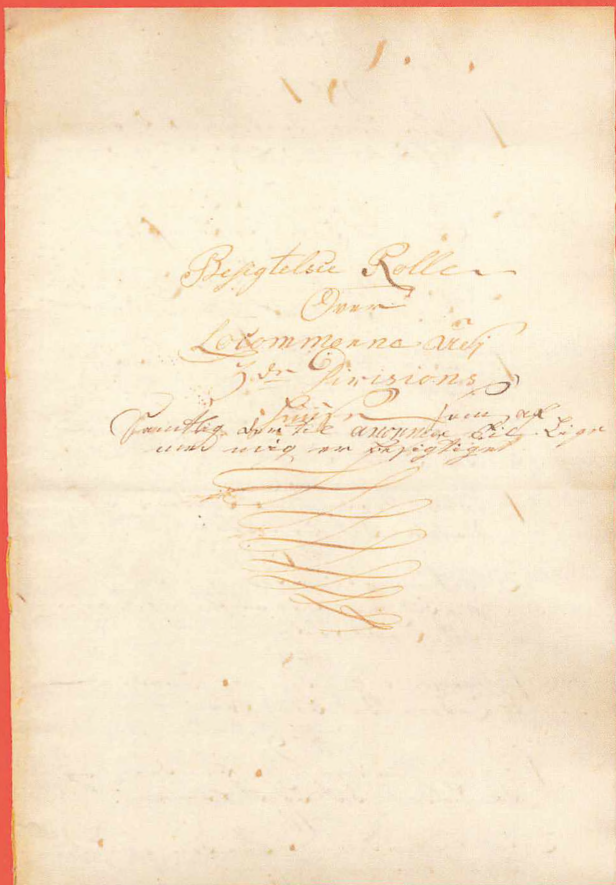
Den eneste af Nyboderlængerne, der med sikkerhed kan dateres til Christian 4. er i Sankt Paulsgade 20-40. Foto ca. 1915 og foto 2007. Hanne Fabricius, *Gader og mennesker i middelalderens & renæssancens København – Slotsholmen, Bremerholm og Ny-København*. Aschehoug, 2007.

vede kuler med en overbygning af brædder, dels tonder eller opbyggede kasser af brædder med en overbygning. Man må forestille sig, at de nedgravede kuler skulle tommes sjældnere og dermed var mere praktiske og også dyrere at bygge. Disse var i enkelte tilfælde bygget af mursten. Kun 14 procent af priveterne var "i Jorden", som det formuleres i besigtigelsesrullen. Hele 74 procent af priveterne var "over Jorden". Nogle havde både et jordgravet og et over jorden.

Hvad blev der af skarnet?

Det vel nok mest interessante i denne sammenhæng er spørgsmålet om, hvad beboerne gjorde med deres skarn. Langt den største del (51 procent) bortscaffede deres skarn enten med "Natvognen" eller "Gadevognen" – muligvis to forskellige udtryk for den samme vogn. Enkelte fik det båret væk af "en kone". Hele 41 procent smed det "paa gaden", altså direkte ud i rendestenen. Otte procent gravede skarnet ned enten i haven eller "i en Krog i Gaarden". Hvis beboerne i dag glæder sig over den

Lokumsrullen eller rettere Besigtigelse Rolle Over Locommerne udi 3die Divisions Huuse. Rigsarkivet.

frugtbare muld i haverne mellem de gule Nyboderlænger, kan her måske findes en god forklaring. Uanset om skarnet blev "bortført", smidt i rendestenen eller gravet ned, så er det helt sikkert, at der ikke duftede af lavendler sådan en varm augustdag som den i 1764, da kommissionens folk gik fra hus til hus og spurgte om lokummernes beskaffenhed – heller ikke i Lavendelgaden, hvor de ellers var gode til at få skarnet kørt bort.

På baggrund af undersøgelsen sendte Admiralitetet et brev til Holmens Chef og divisionscheferne, hvor man bl.a. skrev, at det af undersøgelsen "erfares, at de der paa adskillige steder kaste deres Ureenligheder ud paa Gaden, hvilket er en Uorden der maae hæves og i Fremtiden forekommes". Admiralitetet indskærpede derfor, at hvis folk fremover kastede deres skarn på gaden, ville de blive dømt til at miste deres hus. Sergenter og officerer blev mindet om, at det var deres pligt at holde opsyn med dette. Men som det fremgår af det følgende, behøvede de gode folk i Nyboder ikke at frygte for at skulle gå fra hus og hjem, selvom de blev taget i at kaste urenlighed på gaden.

Et eksempel skal nævnes her. Vægteren Christen Hansen tog tømmersmand Anders Lundgaards hustru på fersk gerning og indsendte en beediget rapport om, at hun "haver udslaget en Ballie med urenlighed i rendestenen". Lundgaard fik valget mellem at betale en rigsdaler i bøde, eller at hustruen skulle straffes med fængsel på vand og brod i 24 timer. Han valgte at betale bøden. Man fik aldrig helt bugt med de ildelugtende bunker af skidt i Nyboder. Men man forsøgte.

NYBODERS GULE STOKKE

De Gule Stokke blev opført fra 1631 på initiativ fra Christian 4. I dag – næsten 400 år senere – bruges de fortsat af den målgruppe, som de er bygget til – forsvarets ansatte. De er enestående rent arkitekturhistorisk, da der er tale om den første rækkehusbebyggelse i Danmark. Siden 1918 har De Gule Stokke været fredet, og bygningerne fremstår forholdsvis uberørte af tidens gang. De indeholder i dag 618 boliger fordelt på 108 »kvarte« huse (studieboliger), 408 »halve« huse (2-værelses lejligheder), 31 »hele« huse (familieboliger) samt 68 specialhuse (fortrinsvis endehuse af forskellig størrelse). Der igangsættes nu et pilotprojekt, hvor man skal påbegynde en renovering af De Gule Stokke. Pilotprojektet forventes at være færdiggjort 2 ¼ år efter den endelige bevilling foreligger. Pilotprojektet har et budget på 75 millioner kroner ekskl. moms. Heraf har A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal doneret et beløb på 50 millioner kroner, mens forsvaret selv finansierer de resterende 25 millioner kroner. Pilotprojektet kommer til at omfatte en karré, hvor der på nuværende tidspunkt er 33 lejemål. Kilde: Forsvarskommandoen.

Nutidens Nyboder. Hanne Fabricius, *Gader og mennesker i middelalderens & renæssancens København – Slots- holmen, Bremerholm og Ny-København*. Aschehoug, 2007.

KILDER:

Rigsarkivet, Generalkommissariatet (Søetaten), 1697-1808 Original- og konceptdokumenter vedkommende Nyboder. Besigtigelse Rolle Over Locommerne udi 3die Divisions Huuse.

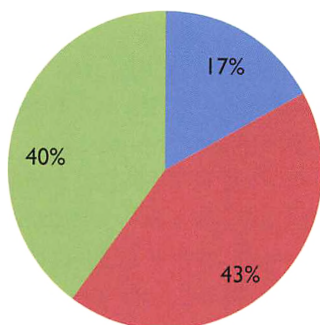
Rigsarkivet, Admiralitetets Generalkopibog, 1764 s. 236 og 264.

Rigsarkivet, Holmens Ekvipage (Standretssager) 1766-67 "Udskrift af Politie og Commerce Collegii Dom Protocoll Tirsdagen d. 6. Octobr 1767". Søofficer Peter Schiønning's Dagbog – Det Kgl. Bibliotek.

Nyboders lokummer 1764

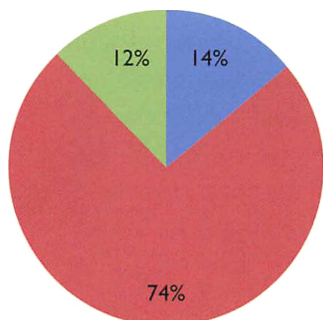
Antal

- Intet lokum
- Et lokum
- To lokummer

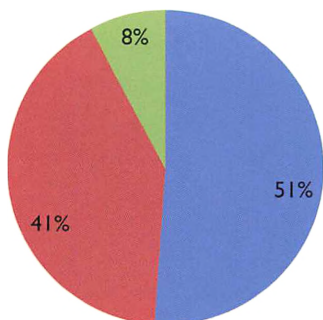
Typer

- I jorden
- Over jorden
- Intet lokum

Bortskaffelse

- Bortføres
- På gaden
- Graver ned

Nyboder var et selvstændigt samfund i byen København med eget vagt og brandkorps. Fotografiet forestiller Nyboders Vagt omkring år 1900. Foto: Orlogsmuseet.

En særlig adresse i Nyboder er kendt i ret brede kredse. Nemlig den, hvor Obaldo og hans søskende fra Gudrun Eriksens populære børnebøger boede: Bjørnegade 5. Og hvordan så den sanitære situation ud på den adresse i 1764? Netop det emne fik Gudrun Eriksen ikke beskrevet så grundigt. Men lokumsrullen giver en ret god beskrivelse af adressens toiletforhold. Bjørnegade 5 havde "2de priveter af bredder og lader det kiøre bort." Sådan noget grissefy med at slå det ud i rendestenen, det praktiserede man ikke på den adresse.

*Museumsinspektør ph.d.-stipendiat Jakob Seerup,
Statens Forsvarshistoriske Museum, Orlogsmuseet.*

Hvorfor skrives navne med latinske bogstaver?

I håndskrifter, som er skrevet med gotiske bogstaver, er navne oftest skrevet med latinske bogstaver. Hvor gammel er den tradition, og hvad er årsagen til det?

Svar:

Mange skrifttyper har gennem tiden været i brug i Danmark, thi ligesom alt andet ændrer også skriften sig. Den gotiske skrift kom til landet sydfra i 1200-tallet, hvor den afløste den karolingiske (minder en del om vore dages Times New Roman). Sideløbende med den gotiske skrift brugte man i Danmark fra begyndelsen af det 16. århundrede og frem den latinske skrift, der i sin kursivform udviklede sig til det, vi i dag kender som skråningskrift. Betegnelsen kursivskrift er kendetegnende for de skrifttyper, der anvendtes i det daglige til korrespondance og andet, som krævede et hurtigt skrivetempo, mens bogskriften ofte var meget langsommelig at skrive og fortrinsvist blev brugt til bøger.

Når man skal kategorisere en skrifttype, må man bl.a. se på, om der er tale om en majuskel eller minuskel. Majuskler er »store« bogstaver, kendetegnende ved, at de skrives mellem to vandrette linier, fx A. Minuskler er derimod »små« bogstaver, og de kan modsat majusklerne have over- og underlængder, fx som opstregen i lille d. Oprindeligt fandtes der ikke store og små bogstaver inden for samme alfabet, og de ældste latinske alfabeter fra 1. århundrede fvt. bestod fx kun af majuskler. Ligeledes var den gotiske kursiv til at begynde med også kun en minuskel.

Allerede i løbet af det 5. århundrede begyndte den senere så udbredte tradition med at fremhæve bestemte sætninger eller ord ved enten at

skrive dem med en anden skrifttype eller ved at skrive et ords begyndelsesbogstav med et bogstav fra et andet alfabet. Tænk blot på de flot dekorerede begyndelsesbogstaver i middelalderhåndskrifter, der ikke er skrevet med samme skrifttype som brødteksten.

Der udviklede sig efterhånden et hierarki inden for skriften, så bestemte skrifttyper blev foretrukket frem for andre, når noget skulle fremhæves. Hierarkiet kunne fx være, at man skrev titler med majuskler, mens brødteksten blev skrevet med minuskler. Sådant et hierarki eksisterer stadig i dag. Der udviklede sig altså en klar sammenhæng mellem skrifttype og brug, og da majuskelskrifterne til sidst forsvandt som almindelig bogskrift, fortsatte man med at bruge dem i overskrifter eller begyndelsesbogstaver. På den måde har de overlevet til nutiden som en integreret del af vore moderne alfabeter.

Traditionen med at indlede navneord, stednavne, personnavne samt hovedsætninger med en majuskel fik for alvor rodfast i Danmark i løbet af 1600-tallet og første halvdel af 1700-tallet. Indtil da virker det mest af alt som en tilfældighed, hvordan de store bogstaver blev spredt i en tekst.

Det er i lyset af det ovenstående, at man skal forstå, hvorfor nogle ord blev skrevet med gotiske bogstaver, mens andre blev skrevet med latinske bogstaver. Inden for den gotiske kursiv, der er en minuskelskrift, blev hierarkiet efter-

Spørgsmål til spørgekassen kan sendes som e-mail: sth@ra.sa.dk eller som almindeligt brev til:

Siden Saxo – Spørgekassen
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9
1218 København K

Hæder og lov sæling og i alle indgangs Riddich Nic.
 colaj, indkom sig Matros Peter Mortensen Alving
 med en god og brist i den dato af solguden Sings.
 Gengæld og sig med til stavn og færdig vil herlig
 gior, og som tydelig til Peter Mortensen Alving
 5 Rtg. sig og sin Riddich som sin mig laan
 som den gode og i Niobenhavn, færdig
 jeg til alle stavn, till betale, mit Gud i sou,
 med til Tranquebar.

Riddich Nicolaj

I solguden bekræft. C. 1610, færdig med Debitoret
 som ind og solguden 5 Rtg. af sand tilgode
 som med den som den er betalt, dog om det
 det uoverens til arning og den Rtg. som sig.
 som den er af den med som med af betalt.
 Det ind sig som sig og som sig og
 som sig og som sig og som sig og
 som sig og som sig og som sig og
 som sig og som sig og som sig og

Riddich Nicolaj
 Riddich Nicolaj

hånden, at man – som inden for alle andre alfabeter – brugte majuskler til forbogstaver ved navneord o.l., mens de latinske bogstaver blev brugt til at fremhæve ord eller sætninger i en tekst. Den latinske skrift blev især brugt til fremmedord (ca. 1500 ff.) samt person- og stednavne (ca. 1650 ff.). Det sidste ser man fx tydeligt i kirkebøgerne. Meget naturligt brugte man også den latinske skrift, når sproget eller ordene var latin, mens gotisk var det almindelige ved dansk.

Efter det gotiske alfabet havde været i brug i mere end et halvt årtusinde, forbød man i 1875 undervisningen i det med den begrundelse, at man ikke ønskede at forvirre ungdommen med to sideløbende alfabeter. Hermed sikrede man den latinske skrift sin ubestridte sejr.

Michael Dupont, cand.mag. i Historie,
 Landsarkivet i København

Findes der symbolske, moralske fortællinger om hunde i de middelalderlige bestiariet?

I et tidligere nummer af Siden Saxo var der i spørgekassen et spørgsmål om løver og deres rolle i heraldikken. I svaret forklaredes løvens symbolik ud fra de middelalderlige bestiariet. I den forbindelse kunne jeg godt tænke mig at vide, om der i de middelalderlige bestiariet findes symbolske, moralske fortællinger om hunde.

De venligste hilsner
Cand. phil. Lena Hansen

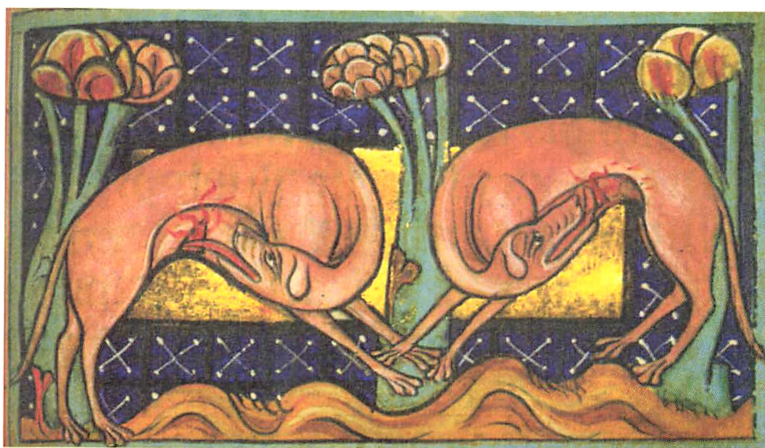
Svar:

Middelalderens bestiariet var om bekendt ikke et zoologisk opslagsværk, sådan som vi opfatter det i dag. Denne genre af zoologiske/kryptozoologiske bøger med oplysninger og fortællinger om dyr, var ikke baseret på observationer af naturen, hvorfor der da også forekommer en del monstre og utrolige fortællinger i bestiariet. I stedet var forlægget for hvert nyt bestiariet de såkaldte auctores – litterære og teologiske autoriteter hvis værker var velkendte. Formålet med bestiariet var såmænd heller ikke at dokumentere den naturlige verden for at analysere hvordan den fungerer. Bestiariernes forfattere kendte allerede naturens love, deres fokus var i stedet udlægningen af den herskende verdensorden. De vidste at Gud ikke havde skabt noget uden et formål, og formålet var instruktionen af det syndefulde menneske. Gud havde skabt dyrene som et sindbillede på menneskenes verden, og dyrene var derfor en slags moralske skabninger, der var formidlere af et budskab til

menneskene. Det var dette budskab der skulle formidles.

Som udgangspunkt søgte bestiariet at forklare den moralske budskaber i de dyr folk ikke var fortrolige med. Det vil sige, at man ikke altid søgte at forklare meningen med skabelsen af husdyrene, for disse havde jo et ganske ligetil formål. Hvilket også er årsagen til, at fortællinger om hunde ikke nødvendigvis forekommer i alle bestiariet. Det var dog langt fra alle bestiariet der afholdt sig fra at udlægge husdyrenes moralske budskab, og særligt når de besad karakteristika som hunden. Hunden symboliserer i dag trofasthed, opofrelse, ubetinget kærlighed til sin herre samt klogskab. Det var også de temaer der fortalte historier om i de middelalderlige bestiariet. Historier om hunde der afslører deres herres morder, trofast går i døden med deres herre, modigt (og i flok) befrier deres herre fra fangenskab hos en fjendtlig hær eller gennem sin lugtesans og sin klogskab finder frem til flygtet jagtbytte eller forsvundne ting. Men det er ikke disse historier hvoraf der udledes moralske allegorier.

Det er derimod i beskrivelsen af hundens natur at de belærende, symbolske udlægninger gives. Hunden beskrives eksempelvis som et dyr, hvis tunge kan læge sår hvis den slikker på dem, men

den beskrives samtidig også som et dyr, der vender tilbage til sit eget opkast og spiser det. Endvidere beskrives den også som et tåbeligt dyr, der, hvis den svømmer i en flod med et stykke kød i munden, vil åbne munden og miste kødet, alene for at jage skyggen af kødet på vandet. Historien om fortabelsen af kødet i floden skal symbolisere de tåbelige mennesker, der på grund af ambitioner bortkaster det der retmæssigt er deres for at forfølge det ukendte. Tilbagevenden til og indtagelse af eget opkast er et sindbillede på de mennesker, der, efter at have rensset sig for synd ved at skrifte, vender tilbage til synden. Læg mærke til at man her symboliserer skriftemålet med det at kaste op (hvilket teknisk set også er en form for udrensning, men nok ikke er den allegori de fleste forventer fra middelalderens lærde), mens skriftet på anden måde inddrages i hundens evne til at læge sår med sin tunge. Denne evne udlægges nemlig som et sindbillede på præstens evne til at læge sår på sjælen ved instruktion om bodsudøvelse efter at synden er blevet blotlagt ved skriftemålet.

Som en lille sidebemærkning til den moralske alle-

gori om hundetungens lægende kræfter nævnes i et bestiariet fra første halvdel af 1200-tallet, at hvalpetunger er en særligt god kur mod sår på indvoldene. Hvordan denne kur blev udført meddeler bestiariet intet om, men som dyreven bør man næppe tænke tanken til ende. Det skal dog siges, at vi intet bevis har for at denne behandling rent faktisk er blevet udført i middelalderen.

Afslutningsvis skal siges, at på trods af bestiariernes karakteristik af hunden som et trofast, modigt og opofrende dyr, og at samme symbolik genfandtes indenfor heraldikken, så var det folkelige billede af hunden langt mere differentieret; hvilket en langvarig og blodig konflikt mellem gascognske og normanniske købmænd og sømænd omkring slutningen af 1200-tallet – begyndelsen af 1300-tallet viser. I denne konflikt så man nemlig at besejrede sømænd blev hængt fra mastetoppen sammen med en hund, når man virkelig skulle håne modstanderen.

Steffen Harpsøe
Cand.mag., arkivar ved Rigsarkivet

I NÆSTE NUMMER:

Danmark og de store opdagelsesrejser

Der har hidtil hersket – og gør det måske stadig – en opfattelse af, at fortællingerne om nordboernes togter til Grønland og videre til Amerika skulle have inspireret de opdagelsesrejsende, der drog ud fra den Iberiske Halvø. Denne teori har fundet støtte i det faktum, at op gennem 1400-tallet udbredtes det hidtil ringe kendskab til Grønland og Islands eksistens i den bredere europæiske offentlighed. Grønland nævnes for eksempel i engelske ridderromaner og blev ikke mindst fremstillet på kort. Især den danske kartograf Claus Claussøn Svart, også kendt som Nicolaus Niger eller Claudius Clavus, satte med sit kort fra ca. 1425 bogstavelig talt Grønland på verdenskortet.

Hvorvidt denne opfattelse, at de sydeuropæiske opdagelsesrejsende skulle være inspireret af nordboernes udlængsel, egentlig holder vand, vil Jacob Tullberg, ph.d. ved Saxo Institutet på Københavns Universitet, gennemgå for Siden Saxos læsere.

Inspirerede nordboernes rejser til Grønland virkelig de spanske og portugisiske opdagelsesrejsende til at drage ud og opdage verden? Foto gengivet efter Mireille de la Lez og Frederik Granath: "Arktis - en verden der forsvinder".

